

”Aika kultaa valemuiستot”

Kompastuskivet poliisityössä

Anni Mäntylä

12/2023

ESIPUHE

Olin itse vastikään käräjäoikeudessa todistamassa erästä tapausta, jossa näytettiin kuva tapahtumapaikalta. Syyttäjä osoitti kynällä kohtaa kuvasta ja kysyi samalla, missä kohtaa tapahtumat saivat alkunsa. Vaikka olin itse ollut tapahtumahetkessä aivan sen alusta loppuun asti, minulla kävi väkisin mielessä, olisiko tapahtumat sittenkin voineet käynnistyä syyttäjän kynän osoittamalla kohdalla oman muistikuvani sijaan. Syyttäjä tuskin teki tätä edes tietoisesti ja kynä todennäköisesti sattui vain osumaan kyseiseen kohtaan, mutta hetkellisesti mieleeni välähti vaihtoehtoinen tapahtumakulku kynän osoittamalle kohdalle. Saan kiittää koulutustani sekä opinnäytetyöni tuomaa perehtyneisyyttä aiheeseen siitä, että pystyin kuitenkin erottamaan tapahtumien tosiasiallisen kulun vaihtoehdoisesta, ja näin kertomukseni oli yhteneväinen partiokaverini sekä paikalta kirjattujen tapahtumien kanssa. Vaikka tuossa tapauksessa oli kyse vähäisestä teosta, jossa oikeusmurhaa ei olisi tapahtunut vaihtoehdoisesta lopputulemasta huolimatta, se sai minut pohtimaan todistajalausuntojen painoarvoa ihan henkilökohtaisella tasolla. Tuokin tapaus nojasi käytännössä kokonaan minun ja partiokaverini todistajalausuntoihin, jotka kerta toisensa jälkeen osoittautuvat vähintäänkin helposti manipuloitaviksi.

Opinnäytetyöni käsittelee valemuistoja ja muistivääristymiä ja peilaa niitä todistajalausuntojen luotettavuuteen ja painoarvoon rikosprosessissa. Tämä omakohtainen kokemus sai minut ymmärtämään, kuinka moniulotteinen muistikuvien luonne on ja kuinka kyky muistaa asioita on altis tahattomallekin johdattelulle.

Helsingissä 24.9.2023,

Anni Mäntylä

TIIVISTELMÄ

Anni Mäntylä: "Aika kultaa valemuistot" – Kompastuskivet poliisityössä

Opinnäytetyön muoto: Tutkimuksellinen opinnäytetyö

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaajat: Kaisa Lankoski & Satu Tiainen

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Tämä opinnäytetyö on tarkoitettu erityisesti poliiseille sekä kaikille sellaisille henkilöille, jotka työskentelevät jossain vaiheessa rikosprosessia esitutinnan ja käräjäoikeuden käsittelyn välillä. Lisäksi opinnäytetyö antaa aiheita jatkotutkimuksille ja voi näin toimia ponnahduslautana kaikille aiheesta kiinnostuneille opiskelijoille, jotka aloittavat oman alansa lopputyötä.

Opinnäytetyössä selvitetään poliisityön yleisimpiä ongelmakohtia valemuistoihin ja todistajalausuntoihin liittyen ja haetaan näille ongelmakohtille ratkaisua. Opinnäytetyö koostuu teoriaosuudesta sekä kahdesta haastattelusta. Teoriaosuudessa kerrotaan muun muassa valemuistoista ja muistovääritymistä ilmiönä sekä avataan sitä, miten valemuistot syntyvät, voiko niiden syntymistä estää ja mitä ne oikeastaan edes ovat. Haastatteluosiossa haastatellaan poliisien kanssa yhteistyötä tehnyttä oikeuspsykologiaa sekä kokenutta vanhempaa rikoskonstaapelia. Tarkoitus on saada sekä asiantuntijanäkökulmaa rikosprosessin tuntevalta oikeuspsykologilta että työelämän poliisinäkökulmaa aina asiakaskohtaamisesta esitutinnan loppuvaiheisiin asti.

Tuloksissa tuodaan esiin avointen kysymysten ja vapaan kerronnan tärkeys, ajan merkitys muistojen saastuttajana sekä tietoisuuden lisääminen poliisityöhön valemuistonäkökulmasta. Pohdinnassa kerrotaan mahdollisista syistä haastattelujen yhtäläisyyksiin ja eroavaisuuksiin, annetaan aiheita jatkotutkimukselle, käydään läpi tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti sekä verrataan tutkimustuloksia aiempaan tutkimukseen. Jatkotutkimuksen aiheena on esimerkiksi vapaavalintaisen Moodle-kurssin tekeminen Poliisi -AMK opiskelijoille tai poliisiorganisaatiolle yhdessä Poliisiammattikorkeakoulun kuulusteluopettajien ja psykologien kanssa sekä sosiaalisen median vaikutus valemuistoihin, muistiväärityksiin ja todistajalausuntojen luotettavuuteen.

Tietoperustana on käytetty oikeuslähteitä, suomalaisia ja kansainvälisiä tutkimuksia ja artikkeleita, aiheeseen liittyvää kirjallisuutta sekä haastatteluja.

Sivumäärä: 29 + 1

Tarkastuskuukausi ja vuosi: 12/2023

Avainsanat: valemistot, muistivääritymät, muisti, todistaminen, todistajalausunnot, esitutkinta, oikeuspsykologia, todistajanpsykologia

ABSTRACT

Anni Mäntylä: "False memories grow sweeter with time" – Stumbling blocks in policing

Type of thesis: Research-based thesis

Publicity: Public

Supervisors: Kaisa Lankoski & Satu Tiainen

Degree: Bachelor of Police Services

This thesis is mainly for police and all those who work in professions at any point of the criminal process between preliminary investigation and district court's criminal proceedings. In addition, this thesis gives ideas for further research for everyone who finds the subject interesting and is starting their own higher education research process.

In this thesis I will find the main problems regarding false memories and witness statements in policing, and find solutions for these problems. The thesis begins by clarifying what false memories are, and there will be a theory part as well as two interviews. The theory part will explain how false memories and memory distortion develop, and how can one avoid creating false memories. As for the interviews, the participants are an experienced senior detective constable and a forensic psychologist with a background in police co-operation. The purpose of the interviews is to get a thorough understanding of false memories and witness statements from both police perspective and a psychological perspective from a professional who is familiar with the criminal process.

In the results, I will bring up the importance of open questions and free story-like telling, how time contaminates memories, and how increasing knowledge around the subject is important in policing. In the discussion, I will speculate the reasons behind similarities and differences in the two interviews, give suggestions for further research, and talk about validity and reliability as well as compare my research with previous research. For further research, I will suggest a voluntary Moodle-course for Police students and the Police organization, which could be made in co-operation with interrogation teachers and psychologists at the Police University College. Other suggestion for further research is, for instance, the effect of social media in false memories, memory distortion and reliability in witness testimony.

This research is based on sources of law, both Finnish and international research and articles, related literature, and interviews.

Pages: 29 + 1

Month and year of review: 12/2023

Keywords: false memories, memory distortions, memory, testifying, witness statements, preliminary investigation, forensic psychology, witness psychology

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuskysymykset	2
1.2 Aiheen rajaus	2
1.3 Suomalaisia tutkimuksia poliisinäkökulmasta	3
2 VALEMUISTO.....	4
2.1 Valemuiston tai muistivääristymän muodostuminen	4
2.2 Lähdemuisti	5
2.3 Tunnettuja tapauksia valemuiстоista	6
2.3.1 Anna Lindhin murha 2003	7
2.3.2 Jennifer Thompsonin raiskaus 1984.....	8
2.3.3 Mandela-efekti	8
3 VALEMUISTOT, ESITUTKINTA JA OIKEUDENKÄSITTELY.....	9
3.1 Todistajalausuntojen luotettavuus poliisityössä	9
3.2 Siviili ja poliisimies, erona koulutus	10
3.3 Valemuistot oikeudessa	11
4 TOTEUTUS	12
4.1 Tiedonhaku ja suunnittelu	13
4.2 Kvalitatiivinen tutkimus.....	14
4.3 Tutkimuksen toteutus	14
4.3.1 Aineiston keräys, teemahaastattelu.....	15
4.3.2 Aineiston analyysi.....	15
4.4 Tutkimuksen eettisyys	16
5 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	17
5.1 Miten valemuiستot näyttäytyvät poliisityössä?.....	17
5.2 Mitkä ovat poliisityön suurimmat kompastuskivet valemuiستojen näkökulmasta?	18
5.3 Miten valemuiستot tulisi huomioida poliisityössä?	20
6 POHDINTAA.....	21
6.1 Erot ja yhtäläisyydet	23

6.2 Validiteetti, reliabiliteetti ja tutkimuksen luotettavuus	24
6.3 Aiheita jatkotutkimuksiin.....	25
LÄHTEET.....	26
LIITE 1: Haastattelukysymykset	30

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää, miten valemuistot näyttäytyvät poliisityössä, miten ne tulisi huomioida ja miten yksittäisen poliisimiehen pitäisi toimia, jotta vältetään vaikeuttamasta etenevää rikosprosessia. Idea valemuistoista opinnäytetyöaiheena syntyi pääosin omasta kiinnostuksestani ihmismieleen, mutta vaikuttimena oli lisäksi eräs Poliisiammattikorkeakoulun kuulusteluoppitunti, jossa aihe tuli puheeksi ruotsalaisministeri Anna Lindhin puukotuksen todistajahavainnoista keskusteltaessa. Tunnilla käytiin läpi, kuinka tapauksen todistajat kertoivat yhtenevästi puukottajan maastokuvioisesta armeijatakista, vaikka todellisuudessa puukottajalla oli harmaa huppari. Tulen käsittelemään kyseistä tapausta myöhemmässä vaiheessa opinnäytetyötäni, kappaleessa 2.2.1.

Opinnäytetyö on tutkimuksellinen, kvalitatiivinen työ, jossa on haastateltu kahta oman alansa asiantuntevaa henkilöä. Haastatteluilla pyrin saamaan monipuolisesti tietoa sekä todistajalausuntoihin perehtyneeltä asiantuntijalta että poliisityön konkreettista näkökulmaa käytännön työelämästä ja haasteista. Haastattelut on toteutettu keskustelemalla, jotta tiedonsaanti ei rajoitu pelkästään kysymys-vastaus menettelyyn, vaan keskustelun kautta vastauksista on mahdollista saada syvällisempiä ja kokonaisvaltaisempia.

Oikeusjärjestelmä Suomessa (Pölonen ym. 2015, 375) ja muissa länsimaissa (Bohannon, 2014) antaa valtavan painoarvon ihmisen epäluotettavalle muistille; todistajalausunnoille. Esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Kanadassa on kumottu satoja tuomioita sen jälkeen, kun DNA-todisteita alettiin hyödyntämään 1980-luvun jälkeen. Kumotuista tuomioista yli 80 prosentissa silminnäkijä on tunnistanut väärän henkilön. (Wells, 2002.) Valemuistoista on paljon kansainvälistä tutkimusta ja esimerkiksi yhdysvaltalaispsykologi Elizabeth Loftus on tutkinut aihetta vuosikymmenien ajan. En ole kuitenkaan toistaiseksi löytänyt juurikaan tutkimuksia poliisinäkökulmasta Suomessa. Koska todistajilla on oikeusprosessissa niin suuri merkitys ja koska ihmismuisti on tutkitusti epäluotettava (Wells, 2002), olisi tärkeää saada lisätietoa ja -tutkimusta aiheesta, jotta jo ruohonjuuritasolla pystyttäisiin vaikuttamaan rikosprosessin luotettavuuteen. Tämä oli myös yksi syy aiheeni valintaan, sillä halusin saada kokonaisvaltaisemman kuvan todistajien merkityksestä rikosprosessin eri vaiheissa.

Opinnäytetyössäni tulen puhumaan valemuistoista sekä muistivääristymistä. Termit kulkevat osin rinnakkain, mutta valemuistolla viitataan kokonaiseen tapahtumaan tai tapahtuman osaan kokonaisuutena. Esimerkki tällaisesta tapahtumasta voi olla vaikkapa asianomistajan, eli rikoksen uhrin, muisto koetusta seksuaalisesta väkivallasta. Muistivääristymällä viitataan puolestaan tapahtumassa ilmenneeseen yksityiskohtaan, kuten esimerkiksi siihen, mitä jollakin oli päällä tai miltä jokin näytti.

1.1 Tutkimuskysymykset

- **Miten valemuistot näyttävät poliisityössä?**

Koska tutkimusta valemuistojen roolista poliisin ammatin näkökulmasta on etenkin Suomessa vain vähän, ensimmäinen tutkimuskysymys kartoittaa, miten valemuistot ja muistivääristymät ylipäätään näyttävät poliisityössä. Tunnistetaanko valemuistoja, tiedetäänkö niistä tarpeeksi ja vaatisiko aihe lisäkoulutusta. Mitä konkreettisia esimerkkejä työssä on valemuistojen ja muistivääristymien näyttäytymisestä ja kuinka arkisia ne voivat olla.

- **Mitkä ovat poliisityön suurimmat kompastuskivet valemuistojen näkökulmasta?**

Kun valemuistoja tai muistivääristymiä sitten on, minkälaisia haasteita ne tuovat? Tämän tutkimuskysymyksen tärkeimpänä tavoitteena on selvittää, miten poliisina voi välttyä vääristämästä asianosaisen muistikuvia ja miten rikosprosessin voisi todistajien osalta pitää mahdollisimman luotettavana. Todistaja voi olla siviili tai poliisimies, onko esimerkiksi koulutuksella merkitystä valemuistojen syntyyn tai todistajan luotettavuuteen?

- **Miten valemuistot tulisi huomioida poliisityössä?**

Kompastuskivet huomioiden, mitä toimia pitäisi tehdä? Tämä tutkimuskysymys on yhteenveto kahdesta edellisestä: kun tiedetään, miten valemuistot voivat näyttäytyä ja missä kohtaa ilmaantuu ongelmia, on helpompi pohtia, mitä asialle olisi tehtävissä. Tarvitaanko esimerkiksi lisäkoulutusta, kenelle sitä mahdollisesti tarvitaan ja missä vaiheessa. Riittääkö tietoisuus ja sen lisääminen vai tarvitseeko valemuistoja osata myös tunnistaa ja niihin osata reagoida?

1.2 Aiheen rajaus

Aiheen rajaus oli haastavaa näin laajaa asiaa käsiteltäessä, mutta aloitin rajaamisen pilkkomalla aihetta asiakokonaisuus kerrallaan. Päädyin ensimmäisenä jättämään lapset sekä lääketieteellisistä tai muuten sairausperäisistä muistihäiriöistä kärsivät ihmiset kokonaan tutkimuksen ulkopuolelle. Lasten asema rikosprosessissa on jo itsessään ainutlaatuinen ja lasten kuulusteluun on täysin omat menetelmänsä. Lisäksi lapsia kuultaessa on haastavaa erottaa, mikä on lapsenomaista tarinaa ja mikä aito muisto. Poliisihallituksen julkaisema *Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan* antaa hyvin lisätietoa lapsien erityisestä asemasta. (Lehtinen & Rossi 2022.) Sairausperäiset muistihäiriöt ovat taas kokonaan oma aihepiirinsä, enkä koe niiden varsinaisesti liittyvän tutkittavana olevaan näkökulmaan tai tuovan lisäarvoa tutkimuskysymyksiin vastaamisen kannalta.

Seuraavaksi aihetta rajatessani lähdin pohtimaan, minkälainen olisi sopiva poliisinäkökulma. Koska aiempaa tutkimusta ei juuri ole, niin halusin aloittaa aivan alkulähteiltä. Näin ollen päädyin tutki-
maan sitä, miten valemuistot näyttäytyvät poliisin työnkuvassa, mitkä ovat suurimpia ongelmakohtia ja miten niitä voisi korjata.

1.3 Suomalaisia tutkimuksia poliisinäkökulmasta

Tutkimusta valemuistoista poliisin näkökulmasta löytyy vain vähän, mutta löytyy kuitenkin. Poliisi-
ammattikorkeakoulun opinnäytetöistä löytyy kaksi kirjallisuuskatsausta: Jussi Ruokosen vuonna
2017 kirjoittama opinnäytetyö *Valemuistot esitutkinnassa – huomioita ja pohdintaa* sekä vuodelta
2018 Aino Karikosken *Voiko todistajan muistiin luottaa?*

Ruokonen huomioi, että muistin jatkuva muokkautuminen aiheuttaa omat riskinsä kuulusteluissa,
mikäli kysymykset eivät ole avoimia. Ruokonen ottaa kantaa myös siihen, että jo alustavat puhutuk-
set olisi hyvä videoida, sillä aika hapertaa muistikuvia. Lisäksi Ruokosen opinnäytetyössä tuodaan
esiin, että kuulusteluilla on tarkoitus saada tietoa poliisille, eikä antaa sitä kuultavalle. Mikäli kuulta-
valle annetaan jotain tietoa tapauksesta, tulee olla tarkkana, ettei kuultavalle ikään kuin syötetä
muistikuvia, joita hän sitten pitää tiedostamattaan ominaan. (Ruokonen, 2017.)

Karikoski tuli opinnäytetyössään siihen tulokseen, että muistilla todella on merkittävä rooli todistaja-
lausuntojen luotettavuutta tarkastellessa. Tutkimuksessaan hän teki huomion, että kuulusteluissa
luotettavuutta voi tukea rohkaisemalla kuulusteltavaa vapaaseen kerrontaan ja kysymällä avoimia
kysymyksiä, jolloin tahattoman johdattelun riski on pienempi. (Karikoski, 2018.) Sama huomio tulee
esiin monissa muissakin tutkimuksissa sekä Suomessa että ulkomailla, ja osaa näistä tutkimuksista
tulen käyttämään lähteinä myöhemmässä vaiheessa opinnäytetyötäni. Haasteita Karikosken tutki-
muksessa aiheutti sama asia, minkä itsekkin kohtasin: aihe on todella laaja. Lähteitä on valtava
määrä ja aiheen laajuus tekee sen rajaamisesta monimutkaista. Karikoski päätyi samaan ratkai-
suun kanssani siinä, että rajasi tutkimuksestaan kokonaan pois lapset sekä vajaavaltaiset.

Henna Marjosola toteaa Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan väitöskirjassaan *Todis-
tajankertomuksen luotettavuus: henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oi-
keuspsykologisen tutkimuksen valossa*, että todistajan jännitystä vähentämällä parannetaan todis-
tajan mahdollisuuksia esittää virheetön kertomus oikeudessa. Marjosola mainitsee yhtenä riskiteki-
jänä vaikeaselkoiset kysymykset, jotka voivat aiheuttaa väärinymmärryksiä todistajan kertomuk-
selle, ja ennen oikeudenkäyntiä annettu mahdollinen virheellinen tieto voi aiheuttaa muistivääristy-
miä. Tutkimus on toteutettu lähinnä oikeudenkäynnin kuulusteluiden näkökulmasta, mutta Marjo-
sola kertoo sen pätevän yhtä lailla myös esitutkintakuulusteluissa. Ongelmakohtana hän näkee li-
säksi sen, että muistivääristymiä ja virhelähteitä on vaikea selvittää tai tunnistaa, ja välttämättä to-
distaja itsekään ei ole niistä tietoinen. (Marjosola, 2021.)

2 VALEMUISTO

Esitutkintalain (ETL, 805/2011) seitsemännen luvun neljännessä pykälässä (ETL 7:4§) todetaan: *”Todistajan on totuudenmukaisesti ja mitään salaamatta ilmaistava, mitä hän tietää tutkittavana olevasta asiasta.”* Tämä tarkoittaa, että todistajalla on positiivinen totuudessapysymisvelvollisuus. Kuulustelussa kuulustelija kertoisi todistajalle, että hänen tulee lain mukaan kertoa kaikki, mitä hän tapauksesta tietää ja kaiken, mitä hän kertoo, tulee olla totta. Sama laki velvoittaa asianomistajan negatiiviseen totuusvelvollisuuteen. Asianomistajan on *”pysyttävä totuudessa tehdessään selkoa tutkittavasta asiasta ja vastatessaan esitettyihin kysymyksiin”*. Vastaavasti asianomistajalle kuulustelija kertoisi, että kaiken hänen kertomansa pitää olla totta, mutta laki ei suoraan velvoita häntä kertomaan mitään, jos hän ei niin halua. (ETL 7:6§.)

Entä sitten, kun todistaja luulee kertovansa kaiken totuudenmukaisesti, mutta todellisuudessa muistikuvat ovat muuttuneet, pyyhkiytyneet tai lisääntyneet todellisesta?

2.1 Valemuiston tai muistivääristymän muodostuminen

Muistot ovat muistajalle tosia, tai ainakin tuntuvat siltä. Ne ovat siis omista kokemuksista rakennettuja subjektiivisia keloja, joita jokainen uudelleen käsittely muokkaa aina vähän edellisestä. Muistot kontaminoituvat ajan kuluessa, sillä tapahtumista unohtuu osia ja niihin lisätään tiedostamatta uusia osia, jolloin ne ikään kuin rakentuvat uudelleen. Muistot saattavat myös sekoittua; sekä omien muistojen ja kokemusten että toisten kertomien tarinoiden kanssa. (Kaunisto ym. 2021, 28.) Niin sanotut valemuistot voivat syntyä tyhjistä ja spontaanisti ja jokainen muistikuva syntyy siinä kontekstissa ja yhteydessä, missä sitä muistellaan ja missä siitä puhutaan (Lauerma, 2015). Valemuisto on siis muisto, joka tuntuu todelta, mutta on joko kokonaan tai osittain (muistivääristymä) virheellinen. Tämän voi arkielämässä huomata esimerkiksi silloin, kun keskustelee sisaruksen tai sukulaisen kanssa lapsuuden tapahtumista ja huomaa yhtäkkiä olevansa keskustelussa, jossa kahdella ihmisellä on kaksi toisensa poissulkevaa versiota muistoissaan. Keskustelu menee enemmän ja enemmän väittelyksi siitä, kumpi muistaa väärin. Kuten oikeuspsykologian dosentti Julia Korkmankin totesi Kotilieden artikkelissa (Lehtinen, 2019): *”Meillä kaikilla on monia muistivääristymiä. Minä saatan esimerkiksi muistaa jonkin tapahtuman eri tavalla kuin siskoni ja silloin jommankumman muisto tilanteesta on vinoutunut. Todennäköisesti molempien.”*

Valemuistoja, tai vähintäänkin muistivääristymiä, on siis kaikilla sekä tietoisesti että tiedostamatta. Valemuistot ovat voineet syntyä itsestään tai ne on voitu niin sanotusti syöttää omaan mieleen. Ihmisellä on myös tapana muuttaa tarinaa oman edun mukaiseksi, esimerkiksi selittelemällä toimintaansa. Menneisyyttä muistellessa valemuistot ovat harmittomia, kun kyse on arkipäiväisistä ”tur-

hista” asioista. Rikosprosessissa valemuistot voivat puolestaan olla tuhoisia, ja vaikka monet tutkimukset osoittavat ihmismuistin epäluotettavaksi, nojaavat oikeuskäytännöt edelleen vahvasti muistinvaraisiin todistajalausuntoihin. Esimerkiksi Association of Psychological Sciencesin artikkelissa (Togila ym. 2021) kerrotaan, että joskus fyysisiä todisteita ei juuri ole, jolloin on turvauduttava tunnistukseen. Artikkelin käytti the Innocence Projectin taulukkoa, jonka mukaan 68 % amerikkalaisista väärinä tuomioista oli silminnäkijöiden väärintunnistamisen tulos. Ratkaisevana tekijänä oli siis ollut 68 %:ssa tapauksista silminnäkijälausunto, joka johti lopulta tuomioon asti. (The Innocence Project 2018, viitattu teoksessa Togila ym. 2021.)

Ihmisen muisti voidaan jakaa karkeasti kolmeen osaan: säilömuisti, työmuisti ja aistimuisti. Säilömuisti jakautuu vielä taitomuistiin sekä semanttiseen ja episodiseen muistiin: taitomuisti tallettaa nimensä mukaan taitoja, kuten pyörällä ajamista, semanttinen muisti pitää sisällään tosiasioita, kuten missä sijaitsee Italia, ja episodinen eli omaelämäkerrallinen muisti rakentaa muistot tarinoiden ja kokemusten pohjalta. Taidot tallentuvat toistoilla ja ne ovat asioita, joita joko osaa tai ei osaa. Aistimuisti toimii koko ajan tiedostamatta, se on lyhytkestoista ja rakentuu nimensä mukaan aisteista: siitä mitä kuullaan, nähdään tai haistetaan. Aistien vastaanottamaa tietoa ajatellaan tietoisesti vasta, kun se kulkeutuu työstettäväksi työmuistiin. (Muistiliitto). Omaelämäkerrallinen muisti on siis ainoa, joka on täysin itse rakennettu eli perustuu vain omiin kokemuksiin ja tulkintoihin, eikä sitä ole tarkistettavissa juuri mistään. Siitä ei ole omien muistikuvien lisäksi muita todisteita, kuin eri elämäntilanteissa mukana olleiden ihmisten muisti. Valokuvatkin ovat otteita hetkistä ja hetkien ympärille rakennettu muistikuva on kokonaisuus valokuvan herättämistä tunteista, nykyhetken elämäntilanteesta sekä aukoista, jotka joko itse täyttää, tai joku toinen täyttää kertomallaan.

Misinformaatio voi kontaminoida muistoja esimerkiksi silloin, jos keskustelee toisten ihmisten kanssa, jos kuulustelussa kysytään johdattavia kysymyksiä tai jos ihminen lukee tai näkee uutisista tai sosiaalisesta mediasta jostakin tapahtumasta, jonka on ehkä itsekkin saattanut kokea. Yli kahden vuosikymmenen tutkimus on osoittanut, että muistot ovat helposti manipuloitavissa ja niitä edesauttaa ajan kuluminen, joka heikentää alkuperäistä muistoa. (Loftus, 1997.)

2.2 Lähdemuisti

Ihmiset eivät välttämättä muista muiston alkuperää, mikä saattaa kuulostaa mitättömältä, mutta millä on oikeastaan suurikin merkitys. University of British Columbiassa toteutettiin tutkimus, jossa kohdehenkilöille näytettiin video kaupan ryöstöstä. Videon katsomisen jälkeen kohdehenkilöille esitettiin johdattavia kysymyksiä siitä, mitä kauppialla on ollut päällä. Yksi tutkimukseen osallistuneista tutkijaopiskelijoista kertoi, että kauppialla oli valkoinen esiliina. Kertomus tapahtumista ja kauppiaan vaatetuksesta oli itsevarma, mutta tutkijaopiskelija todisti tietämättään tutkimansa ilmiön

todeksi, sillä kauppialla ei ollut valkoista esiliinaa. Kokeen tekijät olivat kertoneet valkoisesta esiliinasta jälkikäteen johdattelujen kysymysten kautta, jolloin tutkijaopiskelija oli yhdistänyt tiedon eri lähteestä näkemäänsä videoon: tieto oli siis väärin kohdistettua. (Higham, 1998.)

Valemuistot muodostuvat, kun ihminen yhdistää oikeita muistoja toisilta saadun tiedon kanssa. Ihminen saattaa unohtaa tiedonlähteen ja muiston muodostaminen voi aiheuttaa paineita, kun ihminen yrittää väkisin täydentää aukkoja. (Loftus, 1997.) Kyse on lähdemuistista ja lähteen väärinkohdistaminen on suuri riskitekijä, sillä se voi pahimmillaan saada silminnäkijän kertomaan jonkun henkilön olleen rikospaikalla, vaikka todellisuudessa silminnäkijä on nähnyt kyseisen henkilön jossain muualla samana päivänä. Tästä on esimerkkinä Oklaholma Cityn pommi-isku vuodelta 1995, jossa tekijä tunnistettiin väärin. Niin kutsutusta John Doe 2:sta oli taiteilijan tekemiä luonnoksia lehdissä ja mediassa toistuvasti. Tapaukselle ilmaantui todistaja, joka muisti nähneensä kuvaukseen sopivan mieshenkilön. Näin olikin, mutta todistaja oli nähnyt miehen päivää myöhemmin, eikä päivänä, jona pommi-iskussa käytetty pakettiauto vuokrattiin. (Schacter 2001, 104-105.)

”Ennen kuin tekee jotakin, sitä kuvittelee itsensä tekemässä sen ja sitten myöhemmin ei muistaakaan, onko kyseessä vain muistikuva vai todellisuus” – psykologian professori Lew Lieberman

Yllä olevaa lainausta ajatellen, oletko koskaan kotoa lähtiessäsi miettinyt, lukitsitko oven tai sammutitko kahvinkeitin, vaikka luulit kyllä tehneesi niin? Todistaja voi olla tietoinen siitä, että on kohdannut jonkun henkilön aiemmin ja jopa useammankin kerran, mutta siirtää muistikuvansa tiedostamattaan toiseen asiayhteyteen. Täsmällisistä yksityiskohdista on usein heikohkoja muistikuvia; tiedetään, että joku tai jotain on nähty tai tehty, mutta ei muisteta esimerkiksi missä ja milloin tai ajatteliko vain tekevänsä jotain, vai tekikö ajattelemansa asian oikeasti. Muistot rakentuvat palasista ja palaset pitäisi pyrkiä palauttamaan mieleen yhdeksi kokonaisuudeksi. Kuulostaa yksinkertaiselta, mutta kokonaisuutta ajatellen kaikki mitä muistamme, perustuu samaan mieleenpalauttamiseen ja näin voimme sekoittaa kokemamme asiat eri asiayhteyksiin tai mahdollisesti jopa asioihin, joita vain ajattelemme. Niin ikään, kun ihmiset kuvittelevat tehneensä tai nähneensä jonkun asian, he saattavat myöhemmin väittää tehneensä niin. (Schacter, 2001.)

2.3 Tunnettuja tapauksia valemuisoista

Poliisihallituksen määräys tunnistamismenettelystä (POL-2019-42579) määrää, että mahdollisuuksien mukaan ryhmätunnistustilannetta tulee johtaa sellaisen henkilön, joka ei tiedä, kuka epäilty on. Samassa määräyksessä kerrotaan myös, että tunnistajat on pidettävä mahdollisuuksien mukaan erillään tai kiellettävä heitä keskustelemasta keskenään.

Seuraavaksi kerron kolmesta tapauksesta, joissa valemuistoilla on ollut keskeinen rooli. Tapauksia lukiessa kannattaa pitää mielessä myös yllä mainittu Poliisihallituksen määräys. Ensimmäinen tapaus on Ruotsin ulkoministeri Anna Lindhin puukotus Tukholman keskustassa syyskuussa 2003. Teon seurauksena Lindh kuoli puukotusta seuraavana päivänä saamiinsa vammoihin (Edgar, J. & Rundkvist, F. 2003). Toinen tapaus on Yhdysvalloissa North Carolinassa vuonna 1984 tapahtunut raiskaus, jossa syytön mies istui vankilassa yli kymmenen vuotta osin johdattelusta syntyneen valemuiston seurauksena. Kolmantena kerron Mandela-efektistä, jossa suurella joukolla ihmisiä on sama muisto jostain, mitä ei oikeasti ole ollut tai tapahtunut.

2.3.1 Anna Lindhin murha 2003

Ruotsin ulkoministeri Anna Lindh puukotettiin kuoliaaksi Tukholman keskustassa syyskuussa 2003. Tapaus sai paljon mediahuomiota ja teko tallentui videolle. Se on Göteborgin yliopiston julkaiseman arkistotutkimuksen mukaan merkityksellinen myös todistajapsykologian näkökulmasta, sillä tapauksella oli jopa 29 silminnäkijätodistajaa. Todistajien antamista silminnäkijähavainnoista vain 34,8 % osoittautui oikeiksi, 23,7 % osittain oikeiksi ja jopa 41,5 % vääriksi. (Granhag ym. 2013.)

Arkistotutkimuksesta selviää, että todistajat kerättiin yhteen pieneen huoneeseen ennen kuulusteluja. Todistajat pääsivät siis keskenään keskustelemaan tapahtuneesta ja tekemistään havainnoista, ja kuulivat myös poliisin puhuttavan muita todistajia samassa huoneessa. Yksi tekoa lähietäisyydeltä seurannut todistaja kertoi muille todistajille, että tekijällä oli maastokuvioinen armeijatakki, jonka seurauksena useat muutkin todistajat raportoivat itse nähneensä tekijällä maastokuvioisen takin. Todellisuudessa tekijällä oli harmaa huppari.

Kaikki todistajat olivat siis todellisuudessa todistaneet harmaahupparisen mieshenkilön ulkoministeri Lindhiin kohdistamaa silmitöntä hyökkäystä. Hyökkäys kesti alle 15 sekuntia, jonka jälkeen tekijä katosi väkijoukkoon. Koska maastokuvioisesta takista raportoineen todistajan kuvaukset olivat niin tarkkoja, muut todistajat ovat saattaneet paikata omia hataria muistikuviaan luotettavaksi tulkitsemansa kertomuksen avulla. Koska tekijällä oli lisäksi armeijan vihreät housut, on sekin osaltaan saattanut vääristää todistajien muistikuvia, ovathan maastonvihreät housut ja maastokuvioinen takki väriykseltään toisiaan muistuttavia. (Korkman, 2022.)

Teon lyhyt kesto on saattanut olla yksi osatekijä virheellisiin todistajalausuntoihin. Havainnointiaika on ollut lyhyt, joten aikaa muistijälkien syntymiseenkin on ollut vain vähän. Kun muistijäljet ovat heikot, on muistikuva kokonaisuutenakin epävarma. Mitä epävarmempi muistikuva, sen alttiimpi se on kontaminoitumaan muiden kertomuksista ja omista ajatuksista, kun muistoa yrittää palautella uudestaan mieleen. (Korkman, 2022.)

2.3.2 Jennifer Thompsonin raiskaus 1984

Heinäkuussa 1984 tuntematon mies tunkeutui 22-vuotiaan Jennifer Thompsonin kotiin North Carolinassa sijaitsevassa opiskelija-asunnossa Yhdysvalloissa. Mies raiskasi Thompsonin ja myöhemmin samana yönä tunkeutui myös toisen naisen kotiin, raiskaten tämänkin. Yli 10 vuotta myöhemmin, toukokuussa 1995, kahdesta raiskauksesta ja kahdesta murrosta tuomiota istuva Ronald Cotton vapautettiin kaikista syytteistä, sillä DNA-testillä voitiin varmistaa, ettei Cotton raiskannut kumpaakaan naisista. (Case Ronald Cotton.)

Esitutkinnassa saatiin luotua tunnistuskuva raiskaajasta Thompsonin kertoman perusteella. Yleisövihjeen avulla kuvan miehelle saatiin nimi: Ronald Cotton. Kun Thompson kutsuttiin poliisiasemalle tunnistusta varten, hän sai eteensä kuvat kuudesta eri miehestä. Kuudesta miehestä Thompson osoitti Cottonia ja siihen poliisi oli todennut epäilevänsä kyseistä miestä. Sen jälkeen Thompson kutsuttiin uudelleen tunnistusta varten poliisiasemalle, tällä kertaa peililasin taakse osoittamaan epäilty raiskaaja kuudesta hänen edessään seisovasta miehestä. Pitkän pohdinnan jälkeen Thompson valitsi rivistä Cottonin ja poliisi kertoi jälleen, että Thompson oli valinnut saman miehen, kuin aiemmin tunnistuskuvista. (Korkman, 2022.)

Vuosikymmentä myöhemmin, osin Cottonin oman aktiivisuuden ansiosta, tehty DNA-tutkimus osoitti Cottonin syyttömäksi. Esitutkinnassa tehdyssä tunnistamistilaisuudessa oli mukana tapauksen tutkinnanjohtaja, joka tiesi, ketä rivistä epäiltiin. Thompsonille oli näytetty myös kahta eri tunnistusrivistä esitutkinnassa: kuvia ja edessä seisovia henkilöitä, ja Cotton esiintyi näistä molemmissa. (Korkman, 2022.) Korkeimman oikeuden ratkaisussa (KKO 2004:60) todetaan todistanpsykologiasta saatavan tiedon tukevan käsitystä, että henkilön tunnistaminen voidaan tehdä luotettavasti vain kerran. Ratkaisussa todetaan myös, että ihminen on taipuvainen täydentämään näkemäänsä ja tekemään siitä mielessään johtopäätöksiä, eikä ole mahdollista erottaa, milloin uusi tunnistaminen perustuu alkuperäiseen havaintoon (raiskaus) ja milloin muihin aikaisempiin tunnistamisiin (tunnistuskuvat). Näin ollen, sen lisäksi että Thompsonia on johdateltu vahvistamalla hänen mielikuvaansa tekijästä poliisin epäilyistä kertomalla, myös tunnistus on ollut ongelmallinen, kun Cotton on esiintynyt sekä tunnistuskuvissa että tunnistusrivissä.

2.3.3 Mandela-efekti

Mandela-efekti tai Mandela-ilmiö (eng. the Mandela effect) on ilmiö, jossa suuri joukko ihmisiä muistaa jonkin asian kollektiivisesti väärin. Se on saanut nimensä siitä, kun lukemattomat ihmiset muistivat entisen Etelä-Afrikan presidentin ja Nobelin rauhanpalkinnon voittaja Nelson Mandelan kuolleen vankilassa 1980-luvulla. Ihmiset jopa muistavat, että olisivat katsoneet Mandelan hautajaisia televisiosta. (Dagnall & Drinkwater, 2018.) Todellisuudessa Mandela kuitenkin vapautettiin vankilasta vuonna 1990 ja hän kuoli vasta vuonna 2013 (Karimi, 2013).

Toinen tunnettu esimerkki kollektiivisesta valemuistosta on elokuvasta Lumikki ja seitsemän kääpiötä. Ihmiset muistavat kuningattaren sanat ”*mirror, mirror on the wall*”, vaikka elokuvassa kuningatar sanoo todellisuudessa ”*magic mirror on the wall*”. (Dagnall & Drinkwater, 2018.) Molemmat esimerkeistä ovat levinneet erityisesti internetissä, joka antaa suotuisat olosuhteet valemuistoille. Ne ovat myös hyviä esimerkkejä siitä, kuinka ihmiset ja nähdyt ja kuullut asiat vaikuttavat toinen toisiinsa.

3 VALEMUISTOT, ESITUTKINTA JA OIKEUDENKÄSITTELY

Poliisin tehtäviin kuuluu poliisilain (PoL, 872/2011) ensimmäisen luvun ensimmäisen pykälän mukaan muun muassa rikosten paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen (PoL 1:1§). Kun poliisin tietoon tulee epäilty rikos, poliisi suorittaa esitutkinnan. Esitutkintalain ensimmäisen luvun toisen pykälän mukaan esitutkinnassa selvitetään epäilty rikos teko-olosuhteineen, aiheutettu vahinko ja/tai saatu hyöty sekä asianosaiset ja muut tarvittavat seikat syyttäjän syyteharkintaa varten (ETL 1:2§). Esitutkinnalla tarkoitetaan siis rikokseksi epäillyn teon selvittämisen prosessia, jonka jälkeen esitutkintamateriaali, eli poliisin keräämät todisteet ja selvitys tapahtumien kuluksi, lähtevät syyttäjälle syyteharkintaan. Sen jälkeen syyttäjä joko nostaa syytteen, pyytää lisätutkintaa tai tekee syyttämättäjäättämispäätöksen. Jos syyte nostetaan, tapaus etenee kärjäoikeuteen.

Syyttäjä voi myös rajoittaa esitutkintaa ennen sen päättymistä syyteharkintaan. Tämä tarkoittaa, ettei esitutkintaa toimiteta tai se lopetetaan kokonaan, jos tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei vaadi syytteen nostamista ja syyttäjä tulisi joka tapauksessa jättämään syytteen nostamatta. Rajoitettu esitutkinta voidaan aloittaa uudelleen, jos siihen on uusien seikkojen vuoksi perusteltu syy. (ETL 3:10§.) Rikosasian elinkaari tapahtumahetkestä oikeudenkäyntiin on siis monialainen prosessi ja lievemmänkin rikoksen käsittelyyn kuluu paljon aikaa puhumattakaan siitä, jos kärjäoikeuden jälkeen asian käsittely etenee vielä hovioikeuteen, saati korkeimpaan oikeuteen jommankumman osapuolen tyytymättömyyden vuoksi.

3.1 Todistajalausuntojen luotettavuus poliisityössä

Poliisikoulutus antaa perusvalmiudet alustavien puhuttelujen ja kuulustelujen hoitamiseen. Poliisi-ammattikorkeakoulussa käytävä kuulustelut-osajakso on osa esitutkinnan opintokokonaisuutta ja pitää sisällään kuulustelupsykologiaa, vuorovaikutustaitoja, kuulusteluteoriaa sekä lapsien kohtaamista, ja kuulustelut-osajakson laajuus on kaksi opintopistettä. (Poliisi (AMK) -tutkinnon opetussuunnitelma 2022–2024.) Olen itse osallistunut opetukseen 2020–2022 opetussuunnitelman aikana, mutta kuulustelujen osalta opetussuunnitelma on pysynyt muuttumattomana. Koska kuulustelija ei voi vielä kuulusteluvaiheessa tietää, mikä tieto on asian selvittämisen kannalta ratkaisevaa,

kuulusteluoppitunneilla opetetaan pitämään kysymykset avoimina, jotta kuultava kertoisi myös sel-
laisista seikoista, joita pitää mitättöminä, mutta joilla on mahdollisesti myöhemmässä vaiheessa
paljonkin merkitystä tapahtumakulun selvittämisen kannalta.

Oikeuspsykologian dosentti Julia Korkman kertoo MTV:n Rikospaikka-studion haastattelussa
(Palmén, 2022), että oikeusprosessit ovat hitaita ja pitkiä, joka on ongelmallista muistin kannalta.
Oikeudessa asianosaiset kertovat muistinvaraisesti kokemastaan ja näkemästään, ja tapahtumista
saattaa olla kulunut todella pitkä aika. Korkman toivoo, että poliisit kuulustelisivat asianosaisia si-
ten, että he tiedostaisivat muistivääritysten mahdollisuuden. Psykologilehden artikkelissa (Puusti-
nen, 2019) Korkman kertoo myös, että siinä missä todistajat muistavat hovioikeudessa huominkin
kuin käräjäoikeudessa, valehtelijat ovat ehtineet muokata kertomaansa oman etunsa mukaiseksi.
Käräjä- ja hovioikeuden käsittelyn välillä saattaa kulua jopa vuosia ja Korkmanin mukaan yksi suu-
rin yksittäinen ongelma onkin koko prosessin pitkä kesto, sillä näyttö huononee muistin kärsimisen
ja näin ollen todistajalausuntojen laadun heikkenemisen myötä. Yhdeksi ratkaisuksi Korkmanin
mainitsee kuulustelujen videoinnin, sillä silloin esimerkiksi oikeudenkäyntejä ei tarvitsisi perua,
vaikka asianosainen ei ilmaantuisi paikalle oikeudenkäyntiin. Näin myös kuulustelujen laatu olisi
arvioitavana ja luotettavuuden arviointi helpottuisi, kun videolta nähdään suoraan, miten asiat on
poliisin puolesta esitetty ja miten niihin on vastattu.

3.2 Siviili ja poliisimies, erona koulutus

”Näkeminen ei ole havaitsemista” ja stressi vaikuttaa siihen, miten tilanteita muistaa ja mitä tilan-
teista muistaa. Poliisityö vaatii jatkuvaa havaintojen tekemistä, sillä havainnot muodostavat tilanne-
kuvan, jonka perusteella toimitaan. (Huhta ym. 2022.) Esimerkiksi Anna Lindhin tapauksessa kaikki
todistajat olivat kyllä nähneet tekijän harmaan hupparin, mutta eivät olleet havainneet sitä. Sen si-
jaan tekijät luulivat nähneensä armeijakuvioiden vihreänsävyisen takin ja Korkmanin pohdinnan
mukaan saattaneet alitajuisesti havaita esimerkiksi vihreät housut, jotka olivat sitten yhdistäneet
takkiin muiden kertomusten perusteella. Poliisiammattikorkeakoulun opettaja, komisario Juha-Matti
Huhta, kertoi tekemästään tutkimuksesta vuodelta 2015, jossa tutkimustilanteessa poliisiopiskeli-
joille simuloitiin haastava poliisitehtävä. Tehtävälle osallistuttiin yksin ja kohtaaminen tekijän kanssa
tapahtui noin 2–4 metrin etäisyydeltä. Tekijä ampui useita laukauksia kohti tehtävällä yksin olevaa
poliisiopiskelijaa ja kohdehenkilöllä, eli tekijällä, oli päässään kirkkaan vihreä pipo. Tehtävän suori-
taneita poliisiopiskelijoita oli yhteensä 45, ja suorituksen jälkeen heiltä kysyttiin tekijän tuntomer-
kejä kirjallisesti. Yksikään 45:stä poliisiopiskelijasta ei pystynyt nimeämään kirkkaan vihreää pipoa.
Tutkimukseen osallistuneiden poliisiopiskelijoiden vastauksissa pipon väri oli usein musta.

Stressihormoneilla uskotaan olevan rooli muistojen muovautumisessa (Kensinger, 2009). Pohtimi-
sen arvoista onkin se, jos jo erikseen koulutetulla poliisilla valemuistojen tai muistivääritysten

muodostuminen ei vaadi suoraa johdattelua, niin mitä se tarkoittaa siviilin asemassa, jolla ei välttämättä ole lainkaan kokemusta vastaavanlaisista stressaavista tilanteista. Siviilihenkilöt eivät välttämättä pysty edes mielessään kuvittelemaan tilanteita, joita poliisit kohtaavat ja joita varten he harjoittelevat, joten miten stressi vaikuttaa heidän muistikuviansa ja havaintojen tekemiseen, verrattuna koulutusta saaneisiin poliiseihin? Poliisina meidän toimintatapojamme ohjaa lakien lisäksi erilaiset ohjeet ja määräykset, joilla pyritään muun muassa välttämään johdattelua ja väärin muistojen synnyttämistä, ja joilla pyritään saamaan esitutkinnasta mahdollisimman luotettava tulevaa oikeudenkäyntiä varten (Sisäministeriö). Siviilielämässä jokainen ohjaa itse omaa elämäänsä, eikä kaikkia velvoittavien lakien noudattamista lukuun ottamatta mitään määräyksiä elämän elämiseen ole.

Todistajan johdattelun ei tarvitse olla edes tarkoituksellista, saati tiedostettua, jotta se vaikuttaisi muistinvaraiseen lausuntoon. Siihen riittää harmittomalta tuntuvat, tahattomatkin ilmeet ja eleet, kuten hengityksen pidättäminen niin sanotusti ”väärään” aikaan. Esimerkin tällaisesta harmitto-
masta eleestä todistin itsekin esipuheessa kertomassani oikeudenkäynnissä. Todistajilla on usein myös halu miellyttää poliisia ja halu saada syyllinen kiinni. Nämä luovat todistajalle entisestään paineita valita tunnustusrivistä ”oikea” henkilö tai kertoa joku ”oikea” piirre tekijästä. (Korkman, 2022.)

3.3 Valemuistot oikeudessa

Muistot, joihin liittyy paljon tunteita, ovat otollisia muistivääristymille ja usein ihmiset ovat myös itsevarmoja muistojensa yksityiskohdista, vaikka antaisivat eri yksityiskohdat seuraavalla kerralla samasta asiasta kysyttäessä. Kokemukset, jotka ovat herättäneet vahvoja tunnereaktioita, muistetaan yleensä paremmin kuin sellaiset kokemukset, jotka eivät ole herättäneet minkäänlaisia tunteita. Vaikka vahvat tunteet voivat saada muistot pysymään mielessä pidempään ja vahvempina, se ei kuitenkaan tarkoita, että muistot pysyisivät muuttumattomina. (Kensing, 2009.)

Valemuistot ovat saattaneet saada alkunsa myös terapiassa. Ylen artikkelissa (Assulin, 2020) kerrotaan äidistä ja tyttärestä, joilla oli sama terapeutti ja jotka olisivat molemmat joutuneet isänsä seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Terapeutti oli kerta toisensa jälkeen kysynyt, onko joku tehnyt jotain tai onko joku uhannut, että asiasta kertominen aiheuttaisi jotain hirveää. Myös Julia Korkman otti artikkeliin kantaa ja kertoi, että paljon tutkitut valemuistot konkretisoituvat juuri seksuaalirikos-
epäilyissä. Korkman sanoi samassa artikkelissa lisäksi, että on riski tuoda huonosti voivalle asiakkaalle tulkintoja oireiden taustoista ilman mitään konkreettisia perusteita. Asiakas voi näin alkaa muodostaa terapeutin vihjailuista selitystä omalle pahoinvoinnilleen, mikä sitten muodostaa asiakkaalle muiston kaltaisen tarinan tapahtumista. Jos esimerkiksi tällainen seksuaalirikostapaus päättyisi oikeuteen, tulisi kiinnittää huomiota siihen, miten terapeutti on käsitellyt asiaa. Korkmanin mukaan oikeusprosessin näkökulmasta on mahdotonta erottaa vääristynyttä muistikuvaa aidosta il-

man mitään muuta näyttöä. Korkman tuo esiin myös vuoden 2019 korkeimman oikeuden ennakkopäätöksen, jossa se hylkäsi hovioikeuden tuomion törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Korkmanin mukaan ennakkotapaus on perusteltu, sillä siinä ei ajatella asianomistajan valedelleen, vaan siinä on otettu huomioon se, että muisti yksinkertaisesti toimii niin, että se yrittää etsiä ymmärrystä. Korkman lisää, ettei tuomioistuimella tyypillisesti ole erityisasiantuntemusta siitä, mikä on voinut vaikuttaa asianosaisen muistikuviiin. (Assulin, 2020.) Oikeudessa, ja mielellään jo esitutkinnassa, tulee siis huomioida kokonaisvaltaisesti se, minkälaisissa tilanteissa muistikuvia on syntynyt ja minkälaisella aikajänteellä.

Korkmanin mainitsemassa korkeimman oikeuden ratkaisun (KKO 2019:54) perusteluissa todetaan, että kuuden ja puolen vuoden aikana tapahtuneiden tekojen tekoajkoja ei ole pystytty yksilöimään ja teot ovat tapahtuneet tiloissa, missä on ollut muitakin ihmisiä. Korkein oikeus toteaa, että vaikka asianomistajan psyykkiset oireet ovat tyypillisiä seksuaalirikoksen uhreille, yleisen kokemustiedon mukaan oireita voi olla myös henkilöillä, jotka eivät ole joutuneet seksuaalirikoksen uhriksi. Korkeimman oikeuden mukaan asianomistajan muistikuvat ovat syntyneet vähitellen terapiassa ja muiden kanssa käytyjen keskustelujen jälkeen. Ratkaisussa kerrotaan, ettei ole syytä epäillä, etteikö asianomistaja olisi kertonut teoista siten kuin hän ne muistaa, mutta todentuntuinen kertomus voi olla oikeuspsykologisen tutkimustiedon perusteella virheellinen. Terapeuttia ei ole myöskään kuultu todistajana, eikä asianomistajan lääkärinlausunnoista voitu tehdä luotettavia johtopäätöksiä, joten vastaajan syyllisyydestä jäi varteenotettava epäily ja hovioikeuden tuomio kumottiin.

Kyseinen tapaus oli siis edennyt kolmanteen eli korkeimpaan oikeusasteeseen. Käräjäoikeus oli katsonut, että syyte oli tullut näytetyksi ”*johdonmukaisella, yksityiskohtaisella, realistisella ja uskottavana pidettävänä kertomuksella*”. Hovioikeus hylkäsi vastaajan valituksen ja näin ollen käräjäoikeuden tuomio jäi voimaan. Hovioikeus katsoi, että asianomistajan ja sisaren kertomusten välinen ristiriita heikensi asianomistajan kertomuksen luotettavuutta, mutta asianomistajan kertomus oli silti vastaajan kertomusta luotettavampi. (KKO 2019:54.) Käräjä- ja hovioikeuden tuomiot nojasivat siis annetuista lausunnoista ilmenneisiin muistikuviiin, ja vasta korkeimmassa oikeudessa oikeuspsykologinen näkökulma tuotiin ratkaisevalla tavalla esiin.

4 TOTEUTUS

Kiinnostuin kriminaalipsykologiasta lukiossa ja olen siitä lähtien itsenäisesti etsinyt säännöllisen epäsäännöllisesti tietoa aiheeseen liittyvistä asioista, ja harkitsin jopa hakeutuvani yliopistoon opiskelemaan alaa. Muistivääristymistä ja valemuistoista luin ensimmäisen kerran samoihin aikoihin, kun hain poliisikouluun. Tuolloin en kuitenkaan vielä syventynyt aiheeseen enempää, vaan tiedonhakuni oli edelleen lähinnä omasta mielenkiinnosta kumpuavaa selailua. Kun kuulusteluoppitunneilla sitten tuli puheeksi Anna Lindhin murha ja tapauksen todistajalausunnot, muistin lukeneeni

valemuistoista jotain aiemminkin ja päädyin etsimään jo tehtyjä opinnäytetöitä aiheesta. Löysin samalla myös korkeimman oikeuden ratkaisun, jossa todetaan, että vaikka asianomistajan kertomus vaikuttaa itsekoetulta tai itse-eletyiltä, ei se nykyisen oikeuspsykologisen tutkimustiedon perusteella tarkoita todenmukaista. (KKO 2013:97, kohta 43.)

4.1 Tiedonhaku ja suunnittelu

Korkeimman oikeuden ratkaisun luettuani halusin tietää, mitä siinä mainittu ”nykyinen oikeuspsykologinen tutkimus” tarkoitti. Tutustuin paremmin Anna Lindhin murhaan ja aloin etsimään tietoa nimenomaan valemuistoista ja todistajalausunnoista, suomeksi ja englanniksi. Kurssikaverini suositteli lukemaan oikeuspsykologi Julia Korkmanin juuri julkaiseman kirjan *Muistin varassa* (2022). Lisäksi kävin keskustelemassa valitsemastani aiheesta yhden Poliisiammattikorkeakoulun kuulustelopsykologiaa opettavan psykologin kanssa ja sain vinkin yhdysvaltalaispsykologi Elizabeth Loftuksesta. Sen jälkeen aloin nopeasti löytämään paljon lähteitä aiheeseen liittyen: lehtiartikkeleita, tutkimuksia, oikeuslähteitä ja väitöskirjoja. Halusin kuitenkin myös konkreettisemmän ja tietyllä tavalla ihmisläheisemmän tulokulman tutkimukseeni, jolloin aloin miettimään Webropol-kyselyn tai haastattelun teettämistä jollekin poliisilaitokselle.

Punnitsin pitkään, minkälaisen poliisinäkökulman haluaisin tutkimukselleni. Mietin Webropol-kyselyn teettämistä joko tutkintaan, hälytys- ja valvontasektorilla työskenteleville kenttäpoliiseille tai molemmille, pohdin poliisien haastattelemista ja sitä, miten saisin parhaiten yhdistettyä oikeuspsykologisen näkökulman poliisityöhön. Päädyin kuitenkin hylkäämään ajatuksen Webropol-kyselystä, sillä aihe on niin laaja, että kysymysten ja vastausten tulisi olla todella rajattuja, jotta tutkimus olisi mahdollisimman luotettava. Aihe tulisi rajata keskittymään johonkin pienempään yksityiskohtaan, jotta se olisi soveltuvampi kyselyn teettämiseksi. Päädyin siis jonkinlaiseen kompromissiin: halusin haastatella, jotta saatu tieto olisi monialaista ja syvällistä, mutta en halunnut, että poliisityö ja oikeuspsykologia olisivat toisiaan poissulkevia näkökulmia. Siten päädyin haastattelemaan sekä poliisia että oikeuspsykologia. Halusin, että haastateltavilla olisi jonkinlaista ristiintuntemusta toistensa aloista, joten poliisin tulisi todennäköisesti työskennellä tutkinnassa, jossa oikeuspsykologiset kysymykset ovat kuulustelujen myötä isommassa roolissa kuin kenttätyössä, ja oikeuspsykologin tulisi tietää jotakin myös poliisityöstä. Vaativassa tutkinnassa tehdään enemmän yhteistyötä muiden ammattilaisten kanssa, joten haastateltavan etsiminen suuntautui luonnollisesti sinne. Vanhemman rikoskonstaapelin haastattelun yhteydessä kerroin hänelle ajatuksistani haastatella erästä oikeuspsykologia, kenen yhteystietoja en ollut vielä löytänyt. Konstaapeli tiesi kyseisen poliisien kanssa pitkään työskennelleen oikeuspsykologin ja antoi tämän yhteystiedot. Ja ilokseni myös oikeuspsykologi suostui haastateltavakseni.

4.2 Kvalitatiivinen tutkimus

Opinnäytetyö on toteutettu kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena haastattelemalla oikeuspsykologia ja vanhempaa rikoskonstaapelia. Koska valemuisista on jo kaksi Poliisiammattikorkeakoulun kirjallisuuskatsausta (kappale 1.3) ja koska halusin perehtyä aiheeseen syvällisemmin, laadullinen tutkimus oli tutkimusmenetelmistä tarkoituksenmukaisin. Haastattelut olivat teemahaastatteluja, eli ne toteutettiin keskustelemalla ilman sen suurempaa käsikirjoitusta, mutta kuitenkin valmiiden aihepiirien pohjalta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytetty teemahaastattelu antaa mahdollisuuden pitää keskustelun tietyssä aiheessa samalla, kun tilaa jää kuitenkin haastateltavan omille ajatuksille (Saaranen-Kauppinen ym, 2009). Laadullinen tutkimus pyrkii myös kokonaisvaltaisuuteen ja syvällisempään ymmärrykseen (Jyväskylän yliopisto, 2021), joten se sopi omaan opinnäytetyöhöni hyvin.

Kvalitatiivinen tutkimus etenee siten, että suunnittelun jälkeen tutkija perehtyy aiheeseen teorian sekä aiempien tutkimusten pohjalta. Sen jälkeen siirrytään aineiston tuottamiseen, tässä työssä teemahaastatteluihin, jonka jälkeen aineisto analysoidaan. (Günther ym, 2021.) Analysoinnin helpottamiseksi litteroin haastattelut, jolloin niistä oli helpompi raportoida, eli kirjoittaa varsinainen tutkimusosio. Kvalitatiiviselle tutkimukselle on ominaista, että tutkimustulosten objektiivisuudesta huolimatta se pyrkii subjektiivisuuteen tutkimusta tehdessä. Tässä työssä tämä näkyy esimerkiksi siinä, että olen valinnut poliisiaiheeseen opinnäytetyöhön haastateltavaksi poliisin sekä poliisien kanssa työskentelevän oikeuspsykologin. Haastateltavat on valittu siis tiettyä näkökulmaa ajatellen, mutta tutkimus- ja haastattelukysymykset ovat kuitenkin objektiivisia. Haastatteluissa sekä tutkimuskysymyksissä esiintyy keskeisesti kysymys *miten*, mikä on niin ikään kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillistä. (Juhila, 2021.)

4.3 Tutkimuksen toteutus

Haastattelut toteutettiin Teams-palvelimen välityksellä loka-marraskuussa 2023. Molemmat haastateltavat pysyvät työssäni anonymoineina, ja molemmat saivat saatekirjeen yhteydessä kysymysrungon etukäteen luettavaksi. Haastateltaviksi halusin valita sellaiset henkilöt, joilla on tietämystä sekä poliisin ammatista ja työnkuvasta että oikeus- ja todistajanpsykologiasta.

Ensimmäistä haastattelua varten hain tutkimusluvan laitokselta, jolla haastateltava vanhempi rikoskonstaapeli työskentelee. Haastattelu toteutettiin 27.10.2023 ja haastateltava on työskennellyt 17 vuotta poliisina, joista yli 10 vuotta vaativassa rikostutkinnassa vanhempana rikoskonstaapelina. Haastateltava on suorittanut myös oikeuspsykologian perusopinnot. Toinen haastattelu toteutettiin 15.11.2023 ja haastateltavana oli oikeuspsykologi, joka on työskennellyt pitkään poliisien kanssa erityisesti vaativassa tutkinnassa lapsiin kohdistuvien rikosten parissa. Toinen haastattelu ei vaatinut tutkimuslupaa.

4.3.1 Aineiston keräys, teemahaastattelu

Halusin antaa haastateltaville mahdollisuuden tutustua haastattelukysymyksiin etukäteen, jotta haastatteluvaiheessa tietoa olisi mahdollisimman paljon saatavilla. Toisaalta halusin antaa myös itselleni mahdollisuuden lisäkysymyksiin, joten toteutin haastattelut puolistrukturoituina eli teemahaastatteluina keskustelemalla. Keskustelu mahdollisti syvällisen tiedon lisäksi myös sellaisen tiedon saamisen, mitä ei erikseen kysymysrungossa kysytty tai mitä ei välttämättä muuten tulisi edes ajatelleeksi.

Teemahaastattelu itsessään oli luonnollinen valinta, sillä selvitettävät asiat ovat kokonaisuuksia, eivätkä erityisen yksityiskohtaisia ongelmia vailla tiettyä ratkaisua. Teemahaastattelulle onkin tyypillistä, että raamit ovat valmiit, mutta se antaa kuitenkin tilaa ajatusten vapaalle kulkemiselle ja perusteluille. Teemahaastattelu edellyttää myös, että haastattelija ja haastateltavat ovat tietoisia aihepiiristä ja että haastattelukysymykset on valittu tutkittavan aiheen pohjalta. (Saaranen-Kauppinen ym, 2009.) Valmiit aihepiirit, eli tässä tapauksessa etukäteen lähetetty kysymysrunko, on keskustelun pohja ja syntyneestä keskustelusta on mahdollista saada vielä syvällisempää lisätietoa lisäkysymysten avulla. Lisäkysymykset syntyivät keskustelun ohessa, eli niihin haastateltavilla ei ollut mahdollisuutta tutustua etukäteen.

4.3.2 Aineiston analyysi

Molemmat haastattelut nauhoitettiin ja litterointiin nauhoitteiden pohjalta. Litterointi tarkoittaa puheen purkamista kirjoitettuun muotoon, jolloin saatu tieto on helpompi analysoida työhön (Kallio, 2021). Kun olin litteroinut haastattelut kahdelle erilliselle Word-tiedostolle, värikoodasin haastattelut teemoittain: keltainen merkitsi valemuijtojen näyttäytymistä poliisityössä, vihreä sitä, miten ja mikä valemuijtoihin voi vaikuttaa, ja punainen korosti ongelmakohtia poliisityössä ja oikeusprosessissa valemuijtojen näkökulmasta. Joitain yksittäisiä lauseita tai toteamuksia jäi ilman mitään värikoodia ja niiden merkitystä työn ja tutkimuskysymysten kannalta pohdin erikseen viimeisenä.

Vaikka litteraatiotarkkuudeksi riittäisi, että asia tulee ymmärretyksi (Kallio, 2021), niin litteroin silti haastattelut sanasta sanaan, sillä koen itse helpommaksi analysoida aineistoa, joka voisi aivan hyvin olla nauhoite paperilla. Jätin ainoastaan täysin aiheeseen liittymättömät keskustelut litteroimatta, tällaisia olivat esimerkiksi ”*katosiko ään*” -tyyppiset pohdinnat yhteysongelmien jälkeen. Hyvä litterointi pitää huolen siitä, ettei analyysistä jää pois mitään keskeisiä asioita ja se helpottaa myös aineiston järjestelemistä ja luokittelua (Kallio, 2021).

4.4 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeen eettisissä periaatteissa kerrotaan, että tutkijaa ohjaavat yleiset eettiset periaatteet, joita ovat muun muassa ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioitus ja tutkimuksen toteuttaminen siten, ettei siitä ole haittaa tutkittavana oleville henkilöille, yhteisöille tai muille tutkimuskohteille. Tutkittavia tulee kohdella siten, että tutkittavien luottamus tutkijaan ja tieteeseen säilyy ja tutkittavat ovat tietoisia siitä, mihin tosiasiallisesti osallistuvat. Tutkittavilla tulee olla myös mahdollisuus peruuttaa suostumuksensa tai keskeyttää osallistumisensa missä tahansa vaiheessa tutkimusta. Heille tulee kertoa ymmärrettävästi tutkimuksen sisällöstä, henkilötietojen käsittelystä sekä kerätyn tiedon käsittelystä ja elinkaaresta. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019.)

Tämä tutkimus on toteutettu siten, että olen ensin lähestynyt molempia haastateltavia sähköpostitse. Ensimmäisessä sähköpostissa kerroin kuka olen, missä opiskelen ja minkälaisen asian tiimoilta olen yhteyksissä. Kun sain alustavasti myöntävän vastauksen molempien haastateltavien kiinnostuksesta aihettani kohtaan, lähetin heille saatekirjeet, joista kävi tarkemmin ilmi tutkintoni, tutkimuskysymykseni sekä miksi juuri heidän haastattelunsa olisi tärkeä tutkimuksen kannalta. Saatekirjeeseen kirjoitin myös, että tutkimus toteutetaan Teams-palvelimen välityksellä ja että haastattelu nauhoitetaan litterointia varten. Saatekirjeessä kävin läpi henkilötietojen luottamuksellisen käsittelyn sekä sen, että nauhoite hävitetään heti opinnäytetyön tutkimusosion valmistuttua. Saatekirjeen liitteenä oli kysymysrunko, johon haastateltavat saivat tutustua etukäteen. Lähetetty kysymysrunko on tämän opinnäytetyön liitteenä. Annoin myös omat yhteystietoni ja kerroin, että minuun saa olla yhteydessä, mikäli jotakin kysymyksiä herää. Vanhemman rikoskonstaapelin osalta hain vielä ennen saatekirjeen lähettämistä tutkimusluvan poliisilaitokselta, jolla hän työskentelee. Tutkimuslupa myönnettiin hakemallani tavalla 10.10.2023.

Molemmat haastateltavat ovat opinnäytetyössäni anonyymejä, eikä heitä voi tunnistaa tutkimuksesta. Anonymiteetin takia olen kysynyt erikseen luvan myös kaikkeen tietoon, mitä haastateltavistani mainitsen; näistä esimerkkejä ovat virkanimike, virkaikä sekä kaikki työnkuvaa tarkemmin avaavat asiat. Molemmat haastateltavat ovat saaneet opinnäytetyön luettavaksi ennen sen julkaisemista, jotta olen varmasti ilmaissut asiat heidän tarkoittamallaan tavalla ja jotta he ovat saaneet mahdollisuuden tarkastaa oman anonymiteettinsä säilymisen.

Ennen haastattelun aloittamista varmistin vielä, ettei tutkittavilla ole kysymyksiä. Haastattelun alussa kerroin, koska aloitin nauhoittamisen ja että nauhoitus myös litteroidaan. Haastattelun jälkeen varmistin, ettei haastateltavilla ole kysyttävää tai lisättävää käytyyn keskusteluun. Tutkimusaineistoa ei ole luovutettu kenellekään ulkopuoliselle ja sen on nähnyt ainoastaan haastateltavat

henkilöt sekä opinnäytetyön ohjaajani. Kun tutkimusosio valmistui, kerroin haastateltaville, että olen hävittänyt haastattelujen nauhoitukset sekä poistanut litteroinnit.

5 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän kappaleen tarkoitus on vastata tutkimuskysymyksiin poliisin ja oikeuspsykologin haastattelujen perusteella (Liite 1) sekä tuoda ilmi haastatteluista esiin nousseita eroja ja yhtäläisyyksiä toisiinsa ja teoriapohjaan nähden. Tutkimustuloksissa tulee huomioida, että haastateltavien vastaukset perustuvat heidän omiin kokemuksiinsa työuriensa aikana.

5.1 Miten valemuistot näyttävät poliisityössä?

”Sehän tulee monesti vasta myöhemmin ilmi, jos on joku valemuisto”, totesi haastattelemani vanhempi rikoskonstaapeli heti alkuun. Esimerkiksi, jos ihminen muistaa jonkin asian väärin ja jostain tapahtumasta on tehty rikosilmoitus, niin pahimmillaan joku voi joutua väärin perustein epäillyn asemaan tai pakkokeinojen kohteeksi.

Konstaapeli kertoi aiheen olevan haastava, sillä poliisin ammattitaito ei välttämättä riitä tunnistamaan valemuistoja. Oikeuspsykologi kertoi, että valemuistot ovat isommassa roolissa lapsirikostutkinnassa, sillä lapset ovat aikuisia alttiimpia manipuloinnille. Voi olla esimerkiksi tilanteita, missä pieniin lapsiin on vuorovaikutettu tai heille on uskoteltu asioita, jolloin tutkinnassa päädytään lopputulokseen, ettei lasta voida luotettavasti kuulla muistivääristymien takia. Tai missä vanhempi on videoinut lapsensa kertomaa ja videosta ilmenee vanhemman oma runsas vaikuttaminen lapsen kertomukseen. Silloin lapsen kertomuksesta joudutaan kirjoittamaan lausunto, ettei siihen voi luottaa. Aikuiset eroavat tässä siten, että heillä on itse mahdollisuus tulla kertomaan poliisille esimerkiksi heihin kohdistuneesta rikoksesta ja se, mitä aikuinen kertoo, on pitkälti hänen itsensä päätettävissä.

Molemmat haastateltavat antoivat esimerkkinä myös seksuaalirikokset, joissa on saattanut kulua vuosia tai vuosikymmeniä, ennen kuin niistä on ilmoitettu poliisille, puhumattakaan siitä ajasta, milloin se etenee käräjäoikeuteen. Oikeuspsykologi kertoi tyypillisestä tapauksesta, jossa asianomistaja ei ole muistanut tulleen seksuaalisesti hyväksikäytetyksi, mutta sitten kymmenen vuoden kulluttua kokemus hyväksikäytöstä alkaakin muistua mieleen. Kun ihminen ajattelee ja prosessoi eri yhteyksiä, muisto on vahvistunut ja mahdollisesti muuttunut ajan saatossa. Oikeuspsykologille tuli mieleen myös tapauksia, joissa ihminen itse alkaa pohtia, että ei alun perin ollut ajatellut asian olevan tietyllä tavalla tai että hän on ehkä nähnyt unta ja jutellutkin asiasta todella paljon, josta on sitten muodostanut käsityksen seksuaalisesta teosta jonkun tutun tai läheisen henkilön toimesta. Ihminen saattaa alkaa pohtia kriittisesti sellaista kertomaansa, minkä on luullut tapahtuneen 10 tai 15

vuotta sitten. Tähän on saattanut vaikuttaa myös lähipiiri: ihminen ei itse ole ajatellut vuorovaikutusta mitenkään vääränä, mutta äiti tai kaveri on saattanut tuoda asiaa esille hyväksikäyttönäkökulmasta. Konstaapeli toi esiin saman kaltaisen asian: välillä voi olla vaikea erottaa, onko jokin teko tapahtunut ihmiselle itselleen vai esimerkiksi sisarukselle.

Edellä mainituissa tapauksissa saattaa oikeuspsykologin mukaan syntyä myös vahvistamisharha, eli ihminen alkaa etsiä kaikkea sellaista tietoa omasta elämästään, mikä tukee ajatusta rikoksen kohteeksi joutumisesta. Kaikkea läheisen tekemää aletaan miettiä siitä näkökulmasta, että minkä kaiken tämän toiminnassa voi tulkita oudoksi tai vääräksi tai jopa rikolliseksi. Toinen otollinen alusta valemuijtojen syntymiselle on oikeuspsykologin mukaan psyykkinen oireilu, jolle aletaan etsiä selittävää tekijää. Esimerkiksi lapsuuden aikaisen traumaattisen kokemuksen saatetaan ajatella selittävän aikuisuudessa ilmenevää psyykkistä oireilua. Ihminen alkaa ajatella ja uudelleen tulkita koettuja tilanteita, tai mielessään jopa kokonaan uudelleenrakentamaan niitä. Oikeuspsykologi lisäsi, että joskus tällaisia syntyy esimerkiksi terapiassa. Tämä ei tietenkään ole terapiaprosessissa mitenkään tarkoitushakuista, mutta olosuhteet ovat valemuijtoille otolliset, kun ihminen alkaa toistuvissa syvällisissä keskusteluissa pohtimaan voimakkaasti itseään, omaa elämäänsä, ihmissuhteitaan ja kokemuksiaan sekä niiden yhteyksiä nykyiseen vointiinsa.

Oikeuspsykologi toi lisäksi esiin, ettei käyttäisi kaikissa yhteyksissä sanaa "valemuijto" vaan enemmän "muistivääritymä", sillä valemuijto voidaan usein mieltää kokonaiseksi tapahtumaksi, kun muistivääritymä viittaa enemmän väärin muistettuun yksityiskohtaan. Valemuijtot ovat oikeuspsykologin mukaan harvinaisempia, eikä poliisityössä sellaisia, että niiden mahdollisuus pitäisi olla poliisilla koko ajan takaraivossa. Muistivääritymät juurikin yksityiskohtien osalta ovat sen sijaan yleisempiä ja arkisiakin asioita muistaa eri tavalla, kuin mitä oikeasti on tapahtunut. Jokainen kuitenkin tulkitsee asioita subjektiivisesti omasta näkökulmastaan ja joskus muistelmassa voi tulla virhe esimerkiksi siinä, mitä reittiä johonkin on menty tai mitä tai ketä jossakin on nähty. Poliisi oli samaa mieltä siinä, että valemuijtot eivät ole erityisen arkisia työssä, mutta muistivääritymät voivat olla hyvinkin arkisia. Poliisi kertoi, että voisi varmuudella kuvitella poliisien pöydällä olleen sellaisia tapahtumia, joissa ihminen väittää tietävänsä jotain, mutta tieto onkin perustunut siihen, mitä on luettu lehdestä tai juteltu kaverin kanssa.

5.2 Mitkä ovat poliisityön suurimmat kompastuskivet valemuijtojen näkökulmasta?

"Jos meillä on vaikka viis todistajaa ja sitten meidän pitäisi miettiä, että mitkä näistä on niitä luotettavimpia todistajia tai mikä on se luotettavin kertomus, joka tukisi tätä näyttöä... Ei meillä poliiseilla välttämättä ole ammattitaitoa tulkita sitä." – vanhempi rikoskonstaapeli.

Myös oikeuspsykologi sanoi, että ulkopuoliselle valemuistot tai muistivääristymät voivat olla hankalasti tunnistettavissa. Ihminen saattaa itse täysin uskoa kertomaansa ja hän kokee kertomansa totena. Oikeuspsykologin mukaan tiedetään, että ihmisen itsevarmuus kertomastaan ei korreloi sen kanssa, että muistikuva olisi todennäköisemmin aito. Itsevarmuus kertoo enemmän ihmisen persoonasta, kuin lausunnon luotettavuudesta, sillä toiset saattavat helpommin vakuutella olevansa oikeassa, kun taas toiset voivat alkaa epäilemään herkemmin.

”Jos ei ole saanut koulutusta, ei ole tietoa näistä asioista, ei ole tietoa muistin toiminnasta. Luotetaan vaan siihen ihmisen kertomaan, että se on todistaja, se on totuusvelvollinen, se puhuu totta. Että se ei välttämättä pidä paikkaansa ja hän ei tee sitä tahallaan, jos hänellä on vääriä muistoja tai muistikuvia.” – vanhempi rikoskonstaapeli.

Resurssipula tuli sekä konstaapelin että oikeuspsykologin haastattelussa esille. Vanhempi rikoskonstaapeli kertoi, että yksi kompastuskivi on jatkuva kiire ja se, ettei ole aikaa tutkia tai selvittää asioita tarpeeksi hyvin. Oikeuspsykologikin toi esiin tiukassa olevat tutkinnalliset resurssit ja sen, että tutkinnassa pyritään saamaan juttuja kasaan, eikä ole välttämättä aikaa tehdä kuin vain välttämättömimmät tutkintatoimenpiteet. Kuullaan ne asianosaiset, ketkä on pakko kuulla, mutta pelkkien kertomusten varassa meneminen ei ole laadukasta tutkintaa. Luotettavuutta arvioidessa tulisi olla jotain, mihin kertomusta verrataan (esimerkiksi valvontakameratallenteita tai muita kuulusteluja), mutta jos tapaukseen on pystytty tekemään vain pakolliset tutkintatoimenpiteet, niin ei ole muuta materiaalia, mihin kuultavan kertomusta voidaan verrata. Tämä voi pahimmillaan johtaa siihen, että jonkun valemuiston kanssa päädytään oikeuteen asti.

”Rikostapahtumaan liittyvät kaikki uutiset ja lehtijutut ja tällaiset saattaa vaikuttaa potentiaalisesti todistajiin, et ”no hei ehkä mä näin sen”. Poliisi saa aina ekstrapaljon kaikkia havaintoja, kun ihmiset oikein miettii ja pinnistelee ja on halunneet olla osana rikostutkintaa ja siten auttaa poliisia.” – oikeuspsykologi.

Luotettavuutta arvioidessa tulee oikeuspsykologin mukaan pitää mielessä se, onko henkilön kertoma oikeasti sellaista, mitä kukaan muu ei voisi tietää, vai onko kertomus voinut saada vaikutteita mediasta tai jostain muualta. Sama pätee myös kuulusteluun, kuulustelutilanteessa tulee pitää huoli, ettei kuultava ota omaan kertomukseensa osia viranomaisen kysymyksistä. Jos omilla kuulustelukysymyksillä tuo esiin kaikki keskeiset rikokseen liittyvät asiat, niin kuultavalle ei jää mitään omaa kertomusta. Jos poliisi vaikka kysyy ”oliko autossa valot päällä”, niin kuultavan mielessä saattaa alkaa elää ajatus, että valot ovat jotenkin relevantti asia ja kuultavalle voi syntyä ajatus, että ”näinköhän minä, olisiko minun pitänyt nähdä ja ehkä minä sitten näin”. Konstaapelikin kertoi, että poliisilla on monesti tarve ”tykittää kysymyksiä” toinen toisensa perään tai kysyä useampi kysy-

mys kerralla, kun kuulusteltavalle pitäisi antaa mahdollisuus kertoa alusta alkaen tapahtumista vapaasti. Konstaapeli epäili, että tähän liittyy tietynlainen putkinäkö; tutkinta on saanut suunnan, jota kohti edetään välillä niin sanotusti laput silmillä.

Vaativassa tutkinnassa, esimerkiksi seksuaali- ja lapsirikostutkinnassa, saadaan lisäkoulutusta kuulusteluihin ja ihmisten kohtaamiseen. Myös oikeuspsykologian perusopinnot ovat antaneet konstaapelille käsityksen siitä, mikä kaikki vaikuttaa mihin ja hän näkisikin tarpeellisena, että oikeuspsykologista osaamista olisi enemmän saatavilla. Konstaapeli kertoo, että muussa poliisityössä vastaavaa koulutusta ei ole saatavilla, ellei siihen itse löydä omatoimisesti aikaa.

Yhtenä suurena kompastuskivenä haastateltavat näkivät myös ajan. Sen lisäksi, että tapahtumasta saatetaan ilmoittaa poliisille vasta vuosia myöhemmin, myös esitutkintaan ja esitutkinnasta oikeuden käsittelyyn menevä aika on pitkä. Oikeuspsykologi kertoi haastattelussa, että kuulustelujen aloittamiseen menevää aikaa tulisi pyrkiä minimoimaan ja kuultavat kuulla mahdollisimman nopeasti tapahtuneesta. Näin vältetään sekä siltä, että heidän muistikuvansa ottaisivat ulkopuolisia vaikutteita että siltä, että aika pääsee häivyttämään muistikuvia, joita pitää sitten prosessoida uudelleen. Konstaapelilta tuli vastaavanlainen näkökulma: etenkin vakavissa rikoksissa poliisin pitäisi pystyä panostamaan resurssien ja ajan kanssa siihen, että kuulustelut suoritettaisiin mahdollisimman pikaisella aikataululla. Hän mainitsi itse tapahtumien kannalta haastavaksi myös sen, että jos tapahtumat ajoittuvat pitkänkin ajan taakse, niin muun näytön (kuin todistajien ja asianosaisten kertomusten) saaminen on vaikeaa, koska ihmiset ovat saattaneet esimerkiksi muuttaa ja asunnoissa asuu jo uusia ihmisiä. Molemmat kertoivat, että muistot ovat kuitenkin muistajilleen tosia, eivätkä ihmiset tahallaan valehtelee kertoessaan siitä, mitä tosiasiallisesti muistavat, mutta mitä eivät tiedä muistavansa väärin.

5.3 Miten valemuistot tulisi huomioida poliisityössä?

Valemuistojen ja muistivääristymien syntymiseen yksittäisellä poliisilla on mahdollisuus vaikuttaa: avoimilla kysymyksillä ja vapaalla kerronnalla. Myös oikeuspsykologi kertoi, ettei oikeuspsykologeilla, sen enempää kuin poliiseillakaan, ole työkaluja valemuistojen tunnistamiseen, vaan työkalut ovat siinä, mitä tehdään ennen kuulusteluja ja kuulustelujen aikana. Tulisi esimerkiksi pitää mahdollisuuksien mukaan huoli siitä, että todistajat eivät keskustelisi keskenään ja samalla myös poliisin itse tulisi miettiä niitä asioita, mitä tutkinnasta antaa medialle tai kuultavalle. Lisäksi oikeuspsykologi toi esiin kuulustelutekniikan: kysymyksien asettelu, ja siten muistin ja muiden tiedonkäsittelytoimintojen kanssa työskenteleminen kuulustelun aikana, on olennaisessa roolissa. Tätä pitäisi miettiä etukäteen kuulusteluja suunniteltaessa ja kuulustelujen suunnitteluun on vanhemman rikoskonstaapelin mukaan vaativassa tutkinnassa mahdollisuus saada apua oikeuspsykologeilta, jos laitoksella on sellaista saatavilla.

Konstaapeli antoi esimerkkinä tilanteen, jossa kuvitellaan tapahtuma, jolla on paljon todistajia. Todistajat ovat syystä tai toisesta päässeet keskustelemaan keskenään, mikä on valemuistojen ja vääristyneiden muistikuvien kannalta suuri riskitekijä. Samanlaiseen tilanteeseen voidaan päätyä, jos poliisi on tiedottanut liikaa tai liian aikaisin jostakin tapauksesta julkisuuteen, jolloin ihminen saattaa tietoisesti tai tiedostamattaan ottaa osia kertomukseensa sen perusteella, mitä on kuullut tai lukenut. Näin kävi Anna Lindhin tapauksessa, joka tuli esiin myös haastattelussa.

Todistajalausuntojen luotettavuusarviontiin ei poliisin ammattitaito välttämättä riitä, jonka takia lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa tehdään yhteistyötä oikeuspsykologisten yksiköiden kanssa. Yhteistyöllä saadaan moniammatillista osaamista ja psykologit pystyvät paremmin tulkitsemaan ihmismieltä ja sen erikoisuuksia. Muissa tutkintayksiköissä yhteistyötä ei juurikaan tehdä, vaikka siitä voisi olla muussakin poliisityössä paljon apua. Oikeuspsykologi kertoi haastattelussa, ettei valemuiston rakentuminen tarvitse mitään traumaattista tapahtumaa tai mielenterveyden häiriötä, vaan valemuistoja voi syntyä periaatteessa mistä tahansa ja idea siihen voi tulla vaikka TV-sarjasta tai unesta. Toisin sanoen, todistaja voisi siis tahattomasti ottaa osia ”näkemästänsä” esimerkiksi poliisin julkisuuteen antamasta lausunnosta.

”Jos me kuulusteltaisiin sama henkilö tismalleen samoilla kysymyksillä, niin me saataisiin kaksi erilaista paperia siitä. Tai sitten sulla on se video, joka on just siten, miten se meni.” – vanhempi rikoskonstaapeli.

Muut työkalut valemuistojen kanssa työskentelemiseen tulevat siinä, mitä tehdään kuulusteluissa ja kuulustelujen aikana. Kuulustelujen videoiminen ei oikeuspsykologin mukaan itsessään vaikuta lausunnon luotettavuuteen, mutta se mahdollistaa lausunnon luotettavuuden arvioinnin. Videolta on nähtävissä, miten kuulustelutilanteessa ihmisen muistikuvaan on vaikutettu, jos siihen on vaikuttettu. Vaikutuksen huomaa esimerkiksi siitä, millaisia kuulustelukysymyksiä kuultavalle esitetään ja miten kuultava asiasta kertoo. Videon kautta päästään käsiksi ihmisen autenttiseen omaan kertomukseen, toisin kuin poliisin kirjaamasta kuulustelukertomuksesta. Konstaapelin mukaan kuulusteluja tulisi videoida nykyistä enemmän, sillä video kertoo huomattavasti enemmän, kuin paperilla oleva versio tarinasta. Videolta näkee kuultavan kertomuksen lisäksi myös sen, miten poliisi on esittänyt kysymykset ja miten niihin on vastattu. Oikeudenkäynnissä video on paljon informatiivisempi kuin paperilla oleva kertomus, joka voi olla myös lukijalle tulkinnanvarainen.

6 POHDINTAA

Olen kuullut muilta poliiseilta useamman kerran työharjoitteluni aikana, että tulen olemaan kaikkien alojen ammattilainen. Samaa sanoi myös haastatteleman vanhempi rikoskonstaapeli: *”mehän ollaan pappia, psykologia, lääkäriä, sossua ja avioeroneuvojia”*, ja saman huomion tein itse vain 11

kuukauden työkokemuksella. Poliisin työ on auttamista, ihmiset kysyvät poliisilta asioita, mitkä eivät kuulu poliisin työnkuvaan, mutta luonnollisesti odottavat silti meiltä vastauksia. Tämä on inhimillistä, sillä usein etenkin riita- ja rikosasiat sekoittuvat kaikessa monimutkaisuudessaan toisiinsa. Laki kuin laki, poliisi auttaa, sillä poliisihan valvoo lakia. Poliisikoulutukseen kuuluu erottaa riidat rikoksista, tiedämme, milloin teemme lastensuojeluilmoituksen tai huoli-ilmoituksen, saamme vaadittavan koulutuksen hätäensiapuun ja meillä on käsitys siitä, mihin ihmisiä tulisi ohjata, kun oma ammattitaito ei riitä. Olemme ensimmäisenä kolaripaikalla: saamme apua pelastuslaitokselta. Menemme väkivaltarikospaikalle: pidämme huolen, että ensihoidon on turvallista työskennellä. Annamme ja pyydämme virka-apua muilta viranomaisilta. Silloin kun on kiire, apua ja monialaista ammattitaitoa on saatavilla. Kuitenkin kun kiire loppuu ja ollaan kuulemassa todistajia, joko tapahtumapaikalla alkupuhutuksessa, tai jo kuulusteluvaiheessa laitoksella, niin oikeuspsykologinen osaaminen tuntuu olevan kiven alla.

Tavallisilla kenttäpoliiseilla ei välttämättä ole samanlaista tietoisuutta työn oikeuspsykologisesta näkökulmasta, kuin esimerkiksi vaativassa tutkinnassa työskentelevillä tutkijoilla, jotka ovat saaneet erityiskoulutusta. Toisaalta se on loogista, sillä tavallisen kenttäpoliisin työnkuvaan kuuluu valtavasti tehtäviä, joissa ainakaan oman tähänastisen kokemukseni mukaan ei aina ole tarvettakaan ajatella vaikkapa todistajien luotettavuutta muistin näkökulmasta. Hälytys- ja valvontatehtävissä työskentelevän kenttäpoliisin arkipäivään kun mahtuu enemmän näpistelijoita ja päihtyneitä henkilöitä kuin vaikkapa henkirikoksia, ja hyvä niin. Mutta sitten taas toisaalta, kenttäpoliisinkin olisi hyvä tiedostaa johdatteluun ja valemuistoihin liittyviä asioita edes pintatasolla esimerkiksi kotihälytys- tai liikennetehtävillä, jotka niin ikään kuuluvat poliisin perustehtäviin ja joiden kanssa mennään mahdollisesti myöhemmin oikeuteen.

Jos opinnäytetyön aihe tuli puheeksi töissä, niin lähes aina sain jatkokysymyksiä partiokavereilta (kenttätyön työpari), mutta en niinkään paljoa tutkinnan jaksolla. Tosin tähän voi vaikuttaa myös se, että kenttäjaksolla ajoin useamman eri ihmisen kanssa ja tutkinnassa työskentelimme pääasiassa saman pienen ryhmän kanssa. Silti minulle jäi vaikutelma, että tutkinnassa aiheeni on niin sanotusti ”normaali”, mutta kentällä tuntemattomampi. Valemuistoista oli kuullut vain murto-osa poliiseista, joiden kanssa keskustelin aiheesta, mutta koska sana selittää itse itsensä, suurin osa kuitenkin tiesi, mitä sana *valemuisto* tarkoittaa. Ero kenttätyön ja eri tutkintaryhmien välillä tuleekin siinä, osaako valemuistoja ajatella osana työtä. Tiedetäänkö vain, mitä jokin sana tarkoittaa vai tiedetäänkö myös, mitä se tarkoittaa käytännössä ja miten se vaikuttaa johonkin asiaan tai omaan tekemiseen. Tämä toimikoon aasinsiltana siihen, että opinnäytetyötä tehdessäni ymmärsin, että kuulusteluoppitunneilla opittu lisätiedon kerääminen ei ole ainoa syy avointen kysymysten tärkeyteen. Valemuisto tai muistiväärityelmä on virheellinen muisto jostain tapahtumasta, eikä muistaja todennäköisesti tiedä, että hänen muistamansa asia ei pidä paikkansa. Avoimilla kysymyksillä vältetään

myös valemuiستوین synty mistä ja muistojen turhaa manipulointia poliisin toimesta. ”Älä ajattele pinkkiä elefanttia”, ja verkkokalvoille tulee kuva pinkistä elefantista, jota todennäköisesti seuraa ajatus ”älä ajattele tätä”. Sama lainalaisuus pätee siihen, kysytäänkö kuultavalta ”mitä tekijällä oli päällä” vai ”oliko tekijällä vihreät housut”.

6.1 Erot ja yhtäläisyydet

Suurin ja oikeastaan ainoa selkeä eroavaisuus haastatteluissa tuli siinä, minkälainen tietoisuus poliiseilla on valemuiستوista. Siinä missä vanhempi rikoskonstaapeli sanoi, ettei tietoisuus ole kovinkaan suuri, oikeuspsykologi kertoi tietoisuuden olevan kohtuullisen hyvä. Konstaapelin mukaan valemuiستojen mahdollisuus olisi tärkeää tiedostaa ja ymmärrystä muistin toiminnasta lisätä, jotta tutkinta voitaisiin suorittaa parhaalla mahdollisella tavalla. Oikeuspsykologi kertoi, että erityisesti seksuaalirikostutkijat, ja vielä paremmin lapsirikostutkijat, ovat tietoisia valemuiستojen mahdollisuudesta. Oikeuspsykologin mukaan poliisit ymmärtävät hyvin myös sen, etteivät valemuiستoiaan kertoivat kuultavat tahallaan valehtele, vaan uskovat itsekkin kertomaansa ja kuultava luulee kertomuksensa olevan totuudenmukainen.

Yhtäläisyyksiä haastattelujen välillä on enemmän ja haastatteluissa esiin tulleita asioita on korostettu myös aiemmissa tutkimuksissa. Kuulusteluja tulisi videoida, jotta luotettavuuden arviointi olisi mahdollista ja jotta esimerkiksi asianosaisen puuttuminen oikeudenkäynnistä ei olisi niin suuri ongelma (kappaleet 3.1 ja 5.3). Todistajalausuntojen kontaminoituminen voi tapahtua sosiaalisen median, lehtien tai ihan vain keskustelun välillä ja todistajat tulisi mahdollisuuksien mukaan pitää erillään toisistaan. Aika on ongelmallinen muistin kannalta, sillä ajan myötä muistoja on joutunut prosessoimaan useita kertoja erilaisissa konteksteissa ja mahdollisesti muiden ihmisten vaikuttamana, ja näin riski valemuiستon tai muistivääritysmän syntymiseen on suurempi (kappaleet 2.1, 3.1 ja 5.2). Haastatteluissa tuli esiin Loftuksenkin tutkimuksissa todettu ongelma siitä, että asianosaisilla saattaa olla paineita muistaa tapahtumia, jolloin he yrittävät väkisin muistella jotakin, jotta olisivat avuksi poliisille tai saisivat selvyyttä tutkittavana olevaan asiaan. Myös terapian ongelmallisuus muistojen näkökulmasta tuli esiin sekä haastatteluissa että muissa lähteissä (kappaleet 3.3 ja 5.1), sillä terapia on otollinen alusta muistojen vääristymiselle.

Uutena asiana tuli kysymys poliisien tietoisuudesta valemuiستoista, muistivääritysmistä ja todistajalausuntojen luotettavuudesta. Tämä tarvitsisi myös jatkotutkimusta, sillä toisen haastattelun mukaan tietoisuutta tulisi lisätä ja toisen mukaan tietoisuus on ihan hyvällä tasolla. Syyn haastattelujen eroaviin vastauksiin uskon olevan ammatissa ja työnkuvassa. Kun poliisi työskentelee poliisin kanssa, poliisinäkökulmat ovat todennäköisesti dominoivampia, eivätkä oikeuspsykologiset näkökulmat tule välttämättä niin herkästi esille. Työtä kuitenkin tehdään siten, miten siihen on koulututtu: poliisi poliisina ja oikeuspsykologi oikeuspsykologina. Poliisin haastattelusta kävi myös ilmi,

että usein tutkijalle saattaa jäädä päälle tietynlainen putkinäkö, jolloin mennään yhtä tutkintasuuntaa kohti ja saatetaan unohtaa ympärillä olevia asioita. Oikeuspsykologi työskentelee todennäköisemmin poliisien kanssa, joilla on tietämystä aiheesta, sillä oikeuspsykologista osaamista hyödynnetään lapsirikostutkinnassa, missä poliisit ovat saaneet erityiskoulutusta. Näin ollen esimerkiksi lapsirikostutkijat ovat tietoisempia, kuin muussa vaativassa tutkinnassa, perustutkinnassa tai kentällä työskentelevät poliisit, jotka eivät puolestaan ole tekemisissä oikeuspsykologien kanssa eivätkä ole saaneet nimenomaista erityiskoulutusta.

6.2 Validiteetti, reliabiliteetti ja tutkimuksen luotettavuus

Opinnäytetyössä on huomioitu validiteetti siten, että haastattelujen kysymysrungossa on otettu huomioon tutkimuskysymykset. Haastattelukysymykset on valittu siten, että ne tukevat tutkimuskysymyksiin vastaamista. Myös haastateltavien valinta tukee validiteettia, sillä molemmilla haastateltavilla on paitsi tietämystä poliisityöstä, myös oikeuspsykologiasta. Molemmilla haastateltavilla on lisäksi virkaiän tuomaa työkokemusta, ja heidän työkokemuksensa tuovat autenttisia näkökulmia, joita ei pelkällä korkealla koulutautumisella voi yksistään saada. Haastattelut olivat tarkoituksenmukainen menetelmä tutkimukselle, sillä tutkimuskysymykset vaativat perusteltuja ja osin kokemusperäisiäkin vastauksia siitä, miten valemuistot näyttäytyvät poliisityössä.

Tutkimus on reliabeeli, sillä se olisi toistettavissa uudestaan samoilla kysymyksillä. Haastateltavien vastauksissa suurin ero oli siinä, minkälainen tietämys poliiseilla on valemuistoista. Uskon kuitenkin, että jos tutkimus toteutettaisiin uudestaan haastatteleamalla toinen oikeuspsykologi ja toinen poliisi, niin eroavaisuudet tulisivat eteen mahdollisesti samassa kysymyksessä. Tietoisuusnäkökulman huomasi myös oman työharjoitteluni aikana, sillä kentällä aiheeni herätti huomattavasti enemmän keskustelua, kuin tutkinnassa.

Kokonaisuudessaan opinnäytetyö on tehty käyttämällä monipuolisesti eri lähteitä. Pyrin avoimiin haastattelukysymyksiin, jotta opinnäytetyössäkin vaaralliseksi todettua johdattelua ei syntyisi. Lisäksi yritin parhaani mukaan analysoida ja kirjoittaa haastattelut ja tutkimusosion auki mahdollisimman selkeästi, jotta tutkimuksen pätevyys tai luotettavuus ei kärsisi ainakaan epäselvän kirjoitustavan takia. Tutkimuksen luotettavuutta mahdollisesti parantaisi lukijan näkökulmasta se, että haastattelut lisäisi opinnäytetyön liitteiksi. Halusin kuitenkin pitää huolen haastateltavieni anonymiteetistä ja siten säilyttää ehdottoman luottamuksellisuuden, joka olisi saattanut kärsiä haastattelujen liittämistä työhön. Haastatteluissa tuli ilmi yksilöiviä tietoja sekä haastateltavista itsestään että heidän työpaikkakunnistaan.

6.3 Aiheita jatkotutkimuksiin

Aihetta voisi tutkia tietoisuuden näkökulmasta lisää teettämällä Webropol-kyselyn jollekin poliisilaitokselle ja siten selvittää, mitä valemuistoista tai todistajalausuntojen luotettavuudesta tiedetään ja onko esimerkiksi kentällä ja tutkinnassa eroavaisuuksia ja millaisia eroavaisuudet ovat. Tulokulmaksi voisi ottaa toisaalta myös pelkän tutkinnan ja teettää kyselyn perustutkintaan ja vaativaan tutkintaan ja vertailla niiden eroavaisuuksia. Koska haastatteluista sekä muista lähteistä saamistani tiedoista kävi ilmi, että kuulustelujen videointi on tärkeää, voisi eri laitoksien tai tutkintaryhmien käytäntöjä myös selvittää. Lisäksi voisi selvittää, onko lisäkoulutukselle tarvetta ja missä tarve on, jos sellainen ilmenee. Tai onko Poliisiammattikorkeakoulussa opetettu kahden opintopisteen kuulustelukurssi koettu riittävänä, kaksi opintopistettä vastaa arviolta noin 54 tunnin työmäärää (Helsingin yliopisto, 2023). Yksi mahdollisuus Webropol-kyselylle olisi myös poliisiopiskelijat, joiden tietoisuutta eri asianosaisten lausuntojen luotettavuudesta voisi selvittää esimerkiksi työharjoittelun jälkeen.

Toinen jatkotutkimuksen aihekokonaisuus voisi olla sosiaalisen median vaikutus todistajalausuntojen luotettavuuteen. Kuten Anna Lindhin murha osoitti, todistajat voivat tietämättään kontaminoida toinen toisiaan ja pahimmillaan tehdä saadusta tiedosta jopa käyttökeltontonta. Lisäksi, jos julkisuuteen pääsee asioita, joita vain paikalla olleet voisivat tietää, heikentää se merkittävästi tiedon luotettavuutta. Ei ole pitkää aikaa, kun Helsingin Jätkäsaarella uhrin asuntoon tunkeutui tuntematon mieshenkilö (Tammela, 2023) ja uhri kirjoitti tästä lähes heti mobiiliviestintäsovellus Jodeliin hyvinkin yksityiskohtaisesti. Näin itse kyseisen kirjoituksen ja ensimmäinen ajatus oli, että toivottavasti se ei heikennä minkään todisteiden näyttöarvoa, sillä asioita, mitkä vain uhri ja tekijä tietävät, on nyt kaikkien nähtävillä. Jodel-postaus on ainakin vielä tätä opinnäytetyötä kirjoittaessa nähtävillä Viranomaisuutisten julkaisussa (Viranomaisuutiset, 2023).

Kolmantena, valemuistoista ja muistivääristymistä voisi rakentaa jonkinlaisen valinnaisen Moodlekurssin aiheesta kiinnostuneille. Kurssin voisi mahdollisuuksien mukaan toteuttaa yhdessä kuulustelua opettavien poliisien ja psykologien kanssa ja sen voisi kohdentaa poliisi-AMK opiskelijoille tai miksi ei koko poliisiorganisaatiollekin. Vaativassa tutkinnassa lisäkoulutusta saadaan, mutta perustutkinnassa ja kenttätöissä ei välttämättä ainakaan yhtä oletusarvoisesti. Voisi olla hyödyllistä, että kurssija on saatavilla kiinnostuneille ilman, että se vaatii käynnissä olevaa koulutusta tai aikasidonnaisia oppitunteja.

LÄHTEET

Assulin, A. 2020: Oliko muisto hyväksikäytöstä totta vai ei? Asiantuntijan mukaan taitamaton terapia voi synnyttää valemuistoja. Yle. Saatavilla: <https://yle.fi/a/3-11571080>

Bohannon, J. 2014: How reliable is eyewitness testimony? Scientist weigh in. Science.org. Saatavilla: <https://www.science.org/content/article/how-reliable-eyewitness-testimony-scientists-weigh>

Case Ronald Cotton. innocentproject.org

Dagnall, N. & Drinkwater, K. 2018: The Mandela effect: Explaining the science behind false memories. The Independent. Saatavilla: <https://www.independent.co.uk/news/science/mandela-effect-false-memories-explain-science-time-travel-parallel-universe-matrix-a8206746.html>

Edgar, J. & Rundkvist, F. 2003: Anna Lindh är död. Aftonbladet. Päivitetty 11.9.2018. Saatavilla: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/G1MBwl/anna-lindh-ar-dod>

Esitutkintalaki 22.7.2011/805. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110805>

Granhag, P. & Ask, K. & Rebelius, A. & Öhman, L. & Mac Giolla, E. 2013: "I saw the man who killed Anna Lindh!" An archival study of witnesses' offender descriptions. Psychology, Crime & Law 19 (10) 2013, s. 921–931.

Günther, K. & Hasanen, K. 2021: Johdanto: Tutkimuksen kulku. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavilla: <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>

Helsingin yliopisto, 2023: Opetustyön ohjeet, opiskelijan työmäärän mitoitus ja opintopisteet. Saatavilla: <https://teaching.helsinki.fi/ohjeet/artikkeli/opiskelijan-tyomaaran-mitoitus-ja-opintopisteet>

Higham, P. 1998: Believing details known to have been suggested. British Journal of Psychology. Saatavilla: https://www.researchgate.net/profile/Philip-Higham/publication/232598643_Believing_details_known_to_have_been_suggested/links/5fe07f2092851c13fea9cd7d/Believing-details-known-to-have-been-suggested.pdf

Huhta, J. & Di Nota, P. & Surakka, V. & Isokoski, P. & Ropo, E. 2022: Experience-Dependent Effects to Situational Awareness in Police Officers: An Eye Tracking Study. International Journal of Environmental Research and Public Health. Saatavilla: <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/9/5047>

Juhila, K. 2021: Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteet. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavilla: <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>

Jyväskylän yliopisto, 2021: Laadullinen tutkimus. Saatavilla: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/laadullinen-tutkimus>

Karikoski, A. 2018: Voiko todistajan muistiin luottaa? Muistiin liittyvä problematiikka ja sen vaikutus esitutkinnassa annetun todistajanlausunnon luotettavuuteen. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201805087046>

Karimi, F. 2013: Nelson Mandela, anti-apartheid icon and father of modern South Africa, dies. CNN. Saatavilla: <https://edition.cnn.com/2013/12/05/world/africa/nelson-mandela/index.html>

Kaunisto, J. & Hyyti, J. & Koskelainen, M. & Nieminen, A. 2021: Poliisityön psykologia. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu.

Kensinger, A. 2009: Remembering the Details: Effects of Emotion. National Library of Medicine. Saatavilla: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2676782/>

KKO 2004:60. Korkeimman oikeuden ratkaisu. Saatavilla: <https://finlex.fi/fi/oikeus/kko/kko/2004/20040060>

KKO 2013:97. Korkeimman oikeuden ratkaisu. Saatavilla: https://finlex.fi/fi/oikeus/kko/kko/2013/20130097#aOT20130097_4

KKO 2019:54. Korkeimman oikeuden ratkaisu. Saatavilla: <https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ennakko-paatokset/1560337301080.html>

Korkman, J. 2022: Muistin varassa. Kustantamo Schildts & Söderströms.

Lauerma, H. 2015: Valemuisti – Missä määrin muistiin voi luottaa? Ylen Aamu-TV, 30.10.2015. Katsotavissa: <https://areena.yle.fi/1-3121502>

Lehtinen, M. & Rossi, M. 2022: Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Poliisihallituksen julkaisu. Saatavilla: <https://poliisi.fi/documents/25235045/33939256/Käsikirja-lapsiin-kohdistuvien-väkivalta-ja-seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf/01b971f6-8ebb-eb54-dd97-6c1663d616b3/Käsikirja-lapsiin-kohdistuvien-väkivalta-ja-seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf?t=1642679496880>

Lehtinen, U. 2019: Istuttiko joku valemuiston mieleeni? Ihminen pystyy yllättävän helposti luomaan muistoja asioista, joita ei ole koskaan tapahtunut. Kotiliesi. Saatavilla: <https://kotiliesi.fi/terveys/valemuisto-vaanii-ihmismuistot-ovat-alttiita-vaaristymille/>

Loftus, E. 1997: Creating False Memories. University of Washington. Saatavilla: <http://staff.washington.edu/eloftus/Articles/sciam.htm>

Marjosola, H. 2021: Todistajankertomuksen luotettavuus, henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/aa73007b-49ae-4398-bd38-87f3e8c7b003/content>

Muistiliitto: Muistin toiminta. Saatavilla: <https://www.muistiliitto.fi/fi/aivot-ja-muisti/muistin-toiminta>

Palmén, T. 2022: ”Voiko todistajan muistiin luottaa? Pitkät oikeusprosessit ovat hankalia kuultavan muistille – Muistikuvat ovat taipuvaisia muuttumaan”. MTV uutiset. Saatavilla: <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/voiko-todistajan-muistiin-luottaa-pitkat-oikeusprosessit-ovat-hankalia-kuultavan-muistille-muistikuvat-ovat-taipuvaisia-muuttumaan/8554198#gs.14pa3d>

Poliisi (AMK) -tutkinnon opetussuunnitelma (180 op). 2022–2024. Poliisiammattikorkeakoulu. Saatavilla: <https://polamk.fi/documents/25254699/37709942/Poliisi-amk-opetussuunnitelma.pdf/739255c8-04c2-f693-c381-0128bbe13c09/Poliisi-amk-opetussuunnitelma.pdf?t=1602071169979>

Poliisihallitus 2019: Määräys tunnistamismenettelystä. POL-2019-42579

Poliisilaki 22.7.2011/872. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110872>

Puustinen, M. 2019: ”Oikeusprosessi ei sovi yhteen ihmisluonteen kanssa”. Saatavilla: <https://psykologilehti.fi/oikeusprosessi-ei-sovi-yhteen-ihmisluonteen-kanssa/>

Pölönen, P. & Tapanila, A. 2015: Todistelu oikeudenkäynnissä. Tietosanoma.

Reinboth, S. 2019: Helsingin sanomien artikkeli lakimuutoksesta. Saatavilla: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000006218644.html>

Ruokonen, J. 2017: Valemistot esitutkinnassa – huomioita ja pohdintaa. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201704124700>

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2009: Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV, kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, Tampereen yliopisto. Saatavilla <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/>

Sisäministeriö. Poliisin toimijat ja vastuut. Saatavilla: <https://intermin.fi/poliisiasiat/toimijat-ja-vastuut>

Schacter, D. 2002: Muistin seitsemän syntiä. Terra Cognita.

Tammela, L. 2023: Helsingin Jätkäsaarella parvekkeelle tunkeutunut vangittiin. Yle. Saatavilla: <https://yle.fi/a/74-20050375>

Toglia, M. & Berman G. 2021: Convicted by Memory, Exonerated by Science. Association for Psychological Science. Saatavilla: <https://www.psychologicalscience.org/observer/convicted-memory>

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Saatavilla: https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf

Viranomaisuutiset, 2023: Jätkäsaaren tunkeutumistapaus: uhrin mukaan epäilty yritti puukottaa ja raiskata – kertoi asiasta avoimesti Jodelissa. Saatavilla: <https://viranomaisuutiset.fi/jatkasaaren-tunkeutumistapaus-uhrin-mukaan-epailty-yritti-puukottaa-ja-raiskata-kertoi-asiasta-avoimesti-jodelissa/>

Wells, G. 2002: Eyewitness Testimony. The encyclopedia of crime and punishment. Great Barrington, MA: Berkshire Publishing. Saatavilla: <https://dr.lib.iastate.edu/server/api/core/bitstreams/e80a6c55-66d8-47c6-9f53-d895d908cada/content>

LIITE 1: HAASTATTELUKYSYMYKSET

Haastattelut

Haastattelut nauhoitetaan litterointia varten. Haastattelut ovat anonymoituja, eivätkä esitettyihin kysymyksiin saadut vastaukset tule liitteisiin. Haastattelu toteutetaan vapaasti keskustelemalla, jotta keskustelu ja siitä saatu tieto olisi mahdollisimman autenttista ja jotta lisäkysymyksiä on mahdollista esittää puolin ja toisin.

Kysymykset

1. Miten valemuistot voivat näyttäytyä poliisityössä?
2. Miten yksittäinen poliisi voi vaikuttaa siihen, että todistajien kertomukset olisivat mahdollisimman luotettavia?
3. Minkälainen tietoisuus poliiseilla on valemuistoista tai todistajalausuntojen luotettavuudesta?
4. Riittääkö poliisityössä valemuistojen tiedostaminen vai tulisiko niitä osata myös tunnistaa ja niihin mahdollisesti reagoida?
5. Mitkä ovat poliisityön suurimmat kompastuskivet valemuistojen näkökulmasta?
6. Kuinka arkisia valemuistot ovat?

Haastattelujen aikana esitetyt lisäkysymykset

- Tuleeko työelämässä enemmän koulutusta vai pitäisikö sitä olla enemmän?
(kysymys esitetty poliisille)
- Pitäisikö tietoisuutta lisätä jo poliisikoulutuksen aikana vai vasta työelämässä lisäkoulutuksena?
(kysymys esitetty poliisille)
- Tuleeko oikeuspsykologista osaamista vasta tutkinnassa ja vakavampiin juttuihin?
(kysymys esitetty poliisille, ”*juttu*” on ammattisanastoa ja viittaa tutkittavana olevaan rikokseen)
- Voiko ihminen itse omalla ajattelutavallaan ohjata itsensä kohti valemuistoa, ajattelemalla vain sellaisia asioita, jotka tukevat muistoa?
(kysymys esitetty oikeuspsykologille)
- Onko mahdollista, että aikuisilta pystyisi hahmottamaan valemuistoja tai muistivääristymiä?
(kysymys esitetty oikeuspsykologille)
- Onko luotettavuuden arviointiin poliisille mitään työkaluja?
(kysymys esitetty oikeuspsykologille)
- Voiko siitä olla haittaa (johdattelunäkökulmasta), että kuultavalta kysyy ”*oletko varma*”?
(kysymys esitetty oikeuspsykologille)
- Tekeekö videointi kuulusteluista luotettavampia?
(kysymys esitetty oikeuspsykologille)